ePublishing

Μακεδονικά

Vol 11, No 1 (1971)

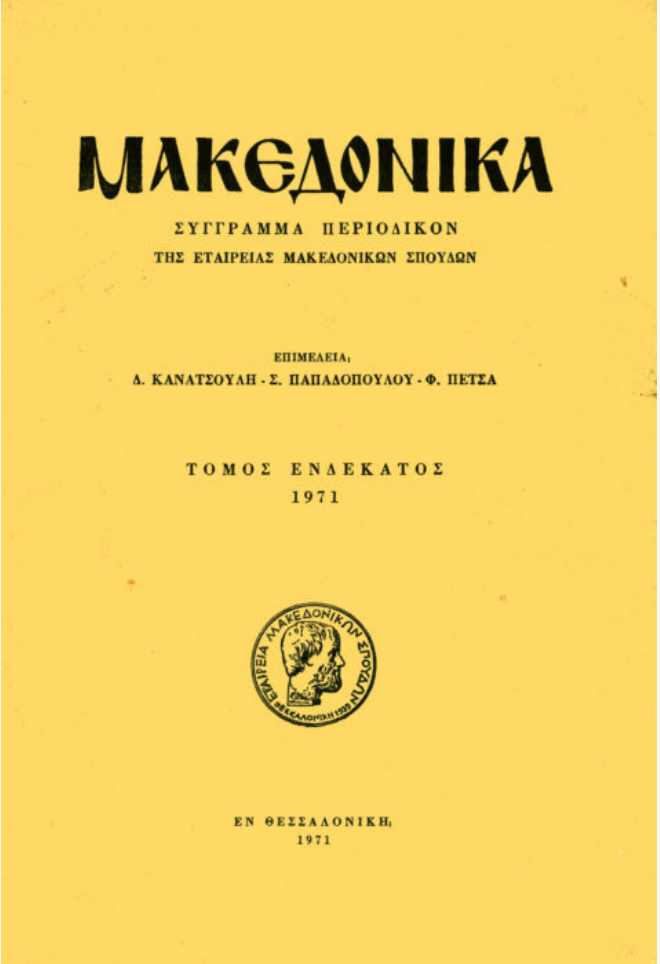

Istorija na Makedonskiot Narod («Ιστορία του Μακεδονικού Έθνους») τόμ. β', γ'

Αθανάσιος Αγγελόπουλος

doi: 10.12681/makedonika.963

Copyright © 2015, Αθανάσιος Αγγελόπουλος

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

To cite this article:

Αγγελόπουλος Α. (1971). Istorija na Makedonskiot Narod («Ιστορία του Μακεδονικού Έθνους») τόμ. β', γ'. *Μακεδονικά*, *11*(1), 459–479. https://doi.org/10.12681/makedonika.963

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 27/01/2026 05:27:35

Ἐδῶ μένει ἀκόμα νὰ ποῦμε λίγα γιὰ τὴν ἐπιμέλεια καὶ τὴν τυποτεχνικὴ ἐμφάνιση τοῦ τόμου. Συμπληρώνεται μὲ Εὑρετήριον Ὀνομάτων, χωριστὰ ἑλληνικῶν καὶ ξένων (σ. 419-432), Εὑρετήριον Λέξεων, ἐπίσης χωριστὰ (σ. 433-436) καὶ Πίνακες εἰκόνων ἐκτὸς κειμένου (I-LXXXIV). Λείπει: Κατάλογος τῶν εἰκόνων καὶ τῶν σχεδίων (ἐντὸς καὶ ἐκτὸς κειμένου). Ἕνας χάρτης τῆς Μακεδονίας ἐπίσης εἰδικὰ ἑτοιμασμένος, θὰ ἦταν σκόπιμο νὰ συνοδεύῃ τὸν τόμο. Καὶ ἕνα χρονικὸ τοῦ Συμποσίου θὰ ταίριαζε γιὰ τὶς δραστηριότητες ἐκτὸς τῆς αἰθούσης τῶν ἀνακοινώσεων, μάλιστα γιὰ τὴν ἀλησμόνητη ἐκδρομὴ στὴν κοιτίδα τῆς Μακεδονικῆς δυνάμεως (Πέλλα, Ἔδεσσα, Μίεζα, Βέροια, Βεργίνα κ.λ.).

Ἦταν οὐσιῶδες μέρος τοῦ Συμποσίου ἡ γνωριμία μὲ τοὺς πρόσφατα ἀνεσκαμμένους τόπους, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ γράμματα, ποὺ ἔστειλαν οἱ ξένοι μας. Δὲν γίνεται οὔτε μνεία στὸν πρόλογο γιὰ τὴν ἐκδρομή. Ἀλλὰ ἂν θεωρήθηκε τερπνὴ ἁπλῶς ἡ ἐκδρομὴ καὶ ὄχι ὠφέλιμη, ἀναντίρρητα θὰ ἦταν χρήσιμο νὰ καταχωρισθοῦν στὸν τόμο τῶν Πρακτικῶν τοῦ Συνεδρίου ὄχι μόνον οἱ προσφωνήσεις καὶ οἱ ἀνακοινώσεις, ἀλλὰ καὶ τοῦ καθηγητοῦ Edson οἱ συμπερασματικὲς παρατηρήσεις καὶ οἱ συζητήσεις, ποὺ ἀκολουθοῦσαν τὶς ἀνακοινώσεις. Ἠχογραφήθηκαν ὅλα. Γιατί, ἂν ὄχι γιὰ νὰ δημοσιευθοῦν[1];

Λάθη τυπογραφικὰ σ' ἕνα πολύγλωσσο τόμο εἶναι ἀναπόφευκτα. Δὲν εἶναι πολλὰ ὅμως. Γιὰ δεῖγμα μόνον σημειώνω τὸ «Μελετεῖον» (σ. 195), «ὑποσημείωσει» (σ. 235, σημ. 5), überschri eben (σ. 316) καί, στοὺς Πίνακες, λάθος στὴ λεζάντα τοῦ πίνακος VI (τὸ ἀριστερὰ δεξιά), χωρὶς θέση ἡ ἡμερομηνία στὸν πίνακα LXII κ.λ. Τὸ χειρότερο μὲ τοὺς πίνακες εἶναι ὅτι δὲν τυπώθηκαν ὅλοι καλά. Στὰ Εὑρετήρια παρατηρῶ ὅτι ἡ «Νίκη τῆς Σαμοθράκης» καὶ ἡ «Ροτόντα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου» μπῆκαν στὸ Εὑρετήριο Ὀνομάτων (σ. 422 καὶ 423), ἡ «στοὰ Incantadas ἐν Θεσσαλονίκῃ» καὶ τὸ «Arch of Galerius (Thessaloniki)» μπῆκαν στὸ Εὑρετήριο Λέξεων (σ. 434). Μάταια θὰ ἀναζητήσῃ κανεὶς ὀνόματα, ὅπως Ichnae, Lete καὶ πολλὰ ἄλλα. Ὅσα εἶναι στὶς ὑποσημειώσεις, φαίνεται, δὲν καταχωρίσθηκαν στὰ Εὑρετήρια.

Ἀλλὰ τὸ τελικὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ὁ καλοδεμένος τόμος καὶ ὡς τυποτεχνικὴ ἐμφάνιση καὶ ὡς περιεχόμενο εἶναι εἰκόνα ἀντάξια ἑνὸς Διεθνοῦς Συμποσίου, ποὺ ἀπετέλεσε σταθμὸ στὴν ἱστορία τῶν Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Μακάρι νὰ ἔχουμε σύντομα τὸ Β' Διεθνὲς Συμπόσιο γιὰ τὴν Ἀρχαία Μακεδονία, ἐξ ἴσου ἐπιτυχημένο καὶ ἐξ ἴσου καλὰ δημοσιευμένο.

Πάτραι, Μάρτιος 1971 ΦΩΤΙΟΣ Μ. ΠΕΤΣΑΣ

Istorija na Makedonskiot Narod («Ἱστορία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἔθνους») τόμ. β', γ', Σκόπια 1969.

Τὸ Ἰνστιτοῦτον τῆς Ἐθνικῆς Ἱστορίας τῶν Σκοπίων ἐξέδωσε τὸ 1969 τὴν ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἀναγγελθεῖσαν «Ἱστορίαν τοῦ Μακεδονικοῦ Ἔθνους» εἰς τρεῖς τόμους. Ὁ πρῶτος τόμος περιλαμβάνει γεγονότα ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι καὶ τοῦ 18ου αἰῶνος μ.Χ., ὁ δεύτερος ἀναφέρεται εἰς τὴν χρονικὴν περίοδον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος μέχρι τοῦ τέλους τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου καὶ ὁ τρίτος ἐξετάζει τὴν περίοδον μεταξὺ τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων, ὡς καὶ τὰ γεγονότα τῆς «λαϊκῆς» ἐπαναστάσεως εἰς τὸν χῶρον τῆς Μακεδονίας (1918-1945). Παρουσίασιν καὶ κριτικὴν τῶν κυριωτέρων σημείων τῶν δευτέρου καὶ τρίτου τόμων ἐπιχειροῦμεν ἐνταῦθα.

---

1. Ὅπως ἔγινε π.χ. στὸ Α' Διεθνὲς Συμπόσιον Ἑλληνορρωμαϊκοῦ Ψηφιδωτοῦ στὸ Παρίσι τὸ 1963, ἰδὲ Mosaique gréco-romaine, Paris 1965.

Β' Τόμος

Ι. Ὁ ὑπὸ παρουσίασιν δεύτερος τόμος διαιρεῖται εἰς ἓξ μέρη· τὸ πρῶτον (πέμπτον εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Σκοπίων), ἐπιγραφόμενον «Παρακμὴ τῆς Φεουδαρχίας καὶ ἀπαρχαὶ τῆς κεφαλαιοκρατίας ἐν Μακεδονίᾳ» (σ. 5-75), περιλαμβάνει τὰ ἑξῆς κατὰ σειρὰν κεφάλαια:

Α'. «Ἡ Μακεδονία κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος» (σ. 7-23). Ἐνταῦθα ἐρευνῶνται τὰ θέματα: αἱ κοινωνικαὶ καὶ οἰκονομικαὶ μεταβολαὶ εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία τῆς Μακεδονίας, ἡ ἐπίδρασις τῶν ληστοσυμμοριακῶν ἐπιδρομῶν ἐπὶ τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας, ἡ ἀνάπτυξις τῶν πόλεων καὶ τέλος ἡ πρόοδος τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου εἰς τὸν χῶρον τοῦτον.

Ἡ ὅλη ἔκθεσις τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς καταστάσεως εἶναι καθαρῶς περιγραφικοῦ χαρακτῆρος καὶ ἀληθοφανής. Εἰς ἓν ὅμως σημεῖον, ὅπου γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου, ὑπερβάλλονται τὰ γεγονότα (σ. 20 κ.ἑ.). Συγκεκριμένως ἀναφέρεται ὅτι τὸ «μακεδονικὸν» σλαβικὸν στοιχεῖον ἐδέσποζεν εἰς τὰ ἐπαγγέλματα, κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος, ἐν σχέσει μὲ τοὺς Κουτσοβλάχους, τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ἑβραίους, οἱ ὁποῖοι διατηροῦν πάλιν ἐξέχουσαν θέσιν κυρίως εἰς τὸ ἐμπόριον τῆς Μακεδονίας.

Αἱ ἀπόψεις αὗται στεροῦνται ἀντικειμενικότητος. Ἡ ἀλήθεια ἐν προκειμένῳ εἶναι ὅτι εἰς ἁπάσας τὰς πόλεις τῆς Μακεδονίας, κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος, ὑπῆρχον ὠργανωμέναι ἑλληνικαὶ κοινότητες, αἱ ὁποῖαι κατεῖχον εἰς χεῖρας των τὴν ἐπαγγελματικὴν καὶ ἐμπορικὴν κίνησιν τοῦ τόπου· ὄχι δὲ μόνον τοῦτο ἀλλὰ ἡ δραστηριότης των εἶχεν ἐπεκταθῆ ἐνωρίτερον ἀκόμη καὶ ἐκτὸς τῆς Μακεδονίας: εἰς τὴν Σερβίαν, Βουλγαρίαν καὶ Αὐστροουγγαρίαν. Τὰ ἱστορικὰ ἀρχεῖα τῶν χωρῶν τούτων ἀποτελοῦν τοὺς πλέον ἀψευδεῖς μάρτυρας τοῦ γεγονότος.

Οἱ Κουτσόβλαχοι εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Σκοπίων διαστέλλονται σκοπίμως ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας. Οὗτοι ἐν τούτοις εἶναι βλαχόφωνοι Ἕλληνες (ὅπως ὑπάρχουν καὶ τουρκόφωνοι καὶ σλαβόφωνοι Ἕλληνες), καθὼς ἀποδεικνύουν τὰ ἔργα των: ἡ ἑλληνικὴ ἐθνική των συνείδησις ἐκφράζεται καὶ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν εἶχον διὰ τὰ δημοτικὰ τραγούδια των καὶ διὰ τὴν ἰδιωτικήν των ἀλληλογραφίαν καὶ ἀπὸ τοὺς διδασκάλους τοῦ Γένους τοὺς ὁποίους ἔδωσαν καὶ ἀπὸ τὰς παροικίας τοῦ ἐξωτερικοῦ τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ἀπὸ τὰ σχολεῖα, τὰ ὁποῖα ἵδρυσαν καὶ ἔκτισαν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Τοιουτοτρόπως Ἕλληνες καὶ Βλάχοι ὡς μία ἐθνότης κατεῖχον ἐπὶ αἰῶνας τὰ σκῆπτρα τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιοτεχνίας πρὸ πάντων εἰς τὰ Βαλκάνια, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην, καθὼς καὶ εἰς ἄλλα μέρη.

Β'. «Ἡ συμμετοχὴ τῶν Μακεδόνων εἰς τὰς ἐπαναστάσεις τῶν Βαλκανίων» (σ. 25-28). Ἐνταῦθα ἐρευνᾶται ἡ συμμετοχὴ τῶν «Μακεδόνων» κυρίως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸ 1822. Μεταφέρω ἐνταῦθα αὐτολεξεὶ τὰς θέσεις τῆς ὑπὸ παρουσίασιν Ἱστορίας τῶν Σκοπίων διὰ νὰ κρίνῃ μόνος του ὁ ἀναγνώστης τὴν ποιότητα τῶν γραφομένων.

«Ἡ φιλελευθέρα πνοὴ τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ ἔλαβε μεγαλυτέραν ἔκφρασιν κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, εἰς τὴν ὁποίαν συμμετέσχον περισσότεροι Μακεδόνες...» (σ. 26).

«Πολὺ σημαντικὴ καὶ μὲ μεγάλην ἐπιθετικὴν ὁρμὴν ὑπῆρξεν ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν πόλιν τῆς Ναούσης καὶ εἰς τὰ χωρία τῆς Ἐδέσσης. Αὕτη ἐξερράγη κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1822. Οἱ Μακεδόνες, οἱ ὁποῖοι ἔζων εἰς τὰς περιοχὰς αὐτάς, ἀναμεμιγμένοι μὲ τοὺς Βλάχους καὶ τοὺς Ἕλληνας, ἐκήρυξαν ἐπανάστασιν ὑπὸ τὴν ἀρ-

χηγίαν τοῦ Ἀθανασίου Καρατάσιου καὶ Γάτσου, εἰς τὴν ὁποίαν συμμετέσχον καὶ οἱ ὁπλαρχηγοὶ Ζαφειράκης καὶ Διαμαντῆς» (σ. 27).

Ἡ παραποίησις τῆς ἀληθείας ἐνταῦθα εἶναι καταφανής, διότι γεγονὸς κατ' ἐξοχὴν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, ὡς ἡ Ἐπανάστασις τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸ 1822 μὲ κέντρον τὴν Νάουσαν, ἱστορεῖται ὡς ἔργον ἀνυπάρκτου σλαβικοῦ λαοῦ. Κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν περίοδον αἱ πηγαί, ἑλληνικαί, σλαβικαὶ καὶ τουρκικαί, ὁμιλοῦν περὶ χριστιανῶν Σλάβων, οἰκούντων κυρίως εἰς τὰ βόρεια τμήματα τῆς Μακεδονίας, μὲ σερβικὴν ἢ βουλγαρικὴν κυρίως ἐθνικὴν συνείδησιν. Αἱ μνημονευθεῖσαι πηγαί, ὡς καὶ αἱ ἐκθέσεις τῶν ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν προξένων τῶν Δυτικῶν Χωρῶν, κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος, ὁσάκις κάμνουν λόγον περὶ Μακεδονίας καὶ Μακεδόνων, ἐννοοῦν ἀποκλειστικῶς τὸν χῶρον τοῦτον μετὰ τῶν κατοίκων του γεωγραφικῶς καὶ οὐδόλως ἐθνολογικῶς. Τὸ φαινόμενον τοῦ κεχωρισμένου «μακεδονικοῦ» ἔθνους εἶναι δημιούργημα τῶν ἡμερῶν μας, διὰ λόγους καθαρῶς πολιτικῆς σκοπιμότητος.

Ἐξ ἄλλου, ὁ καινοφανὴς ὅρος «Μακεδών» ξενίζει ὄχι μόνον ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, ἀνεξαρτήτως τῆς περιοχῆς ἐκ τῆς ὁποίας καταγόμεθα, ἀλλὰ καὶ πάντα ξένον, ὁ ὁποῖος γνωρίζει στοιχειώδη ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ περιοχὴ τῆς Μακεδονίας, ὅπως τὸ τονίζει καὶ ἡ ἑλληνικὴ αὐτὴ λέξις, εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς τὸ βόρειον τμῆμα τῆς Ἑλλάδος, ὅπως νότιον εἶναι ἡ μεσόγειος θάλασσα μέχρι καὶ τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κύπρου καὶ ἄλλαι περιοχαὶ εἰς τὰ ἄλλα ὅρια τοῦ ἑλληνικοῦ ὁρίζοντος. Σήμερον ὅμως διὰ λόγους ἱστορικοὺς τὴν Μακεδονίαν ἔχουν διανεμηθῆ μεταξὺ των Ἕλληνες, Βούλγαροι καὶ Σέρβοι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁμιλοῦμεν ἀπὸ τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς αἰῶνας περὶ Ἑλληνικῆς, Βουλγαρικῆς καὶ Σερβικῆς Μακεδονίας. Τώρα μανθάνομεν ὅτι ὑπάρχει καὶ μία «Μακεδονία τῶν Μακεδόνων». Ἀλλὰ ποῖοι εἶναι αὐτοὶ οἱ νεόκοποι Μακεδόνες; Ποία εἶναι ἡ ἱστορική των προέλευσις;

Τὸ πλέον ὅμως παράδοξον ἐνταῦθα εἶναι ὅτι αἱ ἀπόψεις αὗται τοῦ συγγραφέως τοῦ παρόντος μέρους, καθηγητοῦ Ljuben Lape, δὲν ἐρείδονται ἐπὶ ἱστορικῶν πηγῶν. Ἐκτὸς τούτου ἀγνοοῦν καὶ τὴν βασικὴν ἀκόμη σχετικὴν βιβλιογραφίαν.

Αἱ πηγαί, ἑλληνικαὶ καὶ τουρκικαὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὡς καὶ ἡ πλέον στοιχειώδης ἱστορικὴ βιβλιογραφία, ὁμιλοῦν σαφῶς περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος τῶν ἐπαναστάσεων τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τῆς Ναούσης, οὐδεὶς δὲ ἀποκλείει τὴν συμμετοχὴν εἰς ταύτας, ὡς καὶ εἰς ἄλλας ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, ἀγωνιστῶν ἐκ τῶν ἄλλων βαλκανικῶν λαῶν, διότι ὁ ἀγὼν διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἦτο κοινός.

Γ'. «Νέαι μεταρρυθμίσεις ἐν Τουρκίᾳ καὶ ἡ ἐφαρμογή των ἐν Μακεδονίᾳ» (σ. 29-34). Ἐνταῦθα ἐξετάζονται: ὁ χαρακτὴρ τῶν μεταρρυθμίσεων, ἡ ἀντίδρασις τῶν Τούρκων φεουδαρχῶν καὶ ἡ κατάστασις τῆς Μακεδονίας ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου.

Δ'. «Ἀπαρχαὶ τῆς Ἀναγεννήσεως» (σ. 35-42). Ἐκτίθενται τὰ κατὰ τὸ κοινοτικὸν σύστημα, τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὰς τέχνας παρὰ τοῖς «Μακεδόσι», κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ κεφαλαίου τούτου εἶναι παντελῶς ἀθεμελίωτον· σκοπὸς τοῦ συγγραφέως ἐνταῦθα εἶναι νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὕπαρξιν «μακεδονικῆς» παιδείας καὶ τέχνης, κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἵδρυσιν τῶν πρώτων ἐκκλησιαστικοσχολικῶν κοινοτήτων τῶν «Μακεδόνων». Ὁ μελετητὴς τοῦ παρόντος ἔργου ἔχει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ στοιχείων ἐκ τῆς βουλγαρικῆς, σερβικῆς καὶ ἑλληνικῆς ἱστορίας, προσηρμοσμένων εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τοῦ παρόντος τεθέντας σκοπούς, οὕτω:

Ἡ βουλγαρικὴ μονὴ Ζωγράφου ἐν Ἁγίῳ Ὄρει θεωρεῖται ὡς κέντρον τῆς «μακεδονικῆς» ἐκπαιδευτικῆς κινήσεως.

Αἱ βουλγαρικαὶ κοινότητες τοῦ Περλεπέ, τῶν Βελεσσῶν καὶ τῆς Ἄνω Τζουμαγιᾶς μνημονεύονται ὡς αἱ πρῶται «μακεδονικαί».

Ἐνῷ τονίζεται εἰς ἓν σημεῖον τὸ φαινόμενον τῆς ὑποφωσκούσης «μακεδονικῆς» γλώσσης (σ. 35), ἀλλαχοῦ ἐπισημαίνεται ἡ χρῆσις σερβικῶν ἐντύπων εἰς τὰ «μακεδονικὰ» σχολεῖα (σ. 36).

Ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει ὅτι «διὰ τὸ ἄνοιγμα τῶν σχολείων εἰς τὴν μακεδονικὴν λαϊκὴν γλῶσσαν καὶ διὰ τὴν ὑλικήν των ἀρωγὴν ἐπεφορτίσθησαν οἱ πλέον φωτισμένοι Μακεδόνες μοναχοὶ ἐκ τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἰδιαιτέρως δὲ ἀπὸ τὴν μονὴν Ζωγράφου» (σ. 35), ἢ ὅτι «οἱ Μακεδόνες ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ συνεδέθησαν στενῶς πρὸς τὸν λαὸν αὐτόν» (σ. 37), καὶ τέλος ὅτι «οἱ πρῶτοι συγγραφεῖς, οἱ γράψαντες εἰς τὴν μακεδονικὴν γλῶσσαν προῆλθον ἐκ τῶν κόλπων τῆς Ἐκκλησίας» (σ. 37), ἀφ' ἑτέρου, ἀντιφάσκων πρὸς ἑαυτόν, ἀποδίδει ἀλλαχοῦ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν «τὴν μεγίστην καθυστέρησιν τοῦ μακεδονικοῦ ἔθνους» (σ. 37).

Ἀλλὰ ἐνταῦθα διερωτᾶται ὁ μελετητής: Περὶ ποίας «μακεδονικῆς» παιδείας, τέχνης, περὶ ποίων «Μακεδόνων» ἱερέων καὶ μοναχῶν καὶ «μακεδονικῶν» ἐκκλησιαστικοσχολικῶν κοινοτήτων, κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος, κάμνει λόγον ὁ καθηγητὴς Ljuben Lape, ἐφ' ὅσον ἀλλαχοῦ (σ. 131) ὁ ἴδιος τονίζει ὅτι «τὰς ρίζας τῆς μακεδονικῆς ὀντότητος πρέπει νὰ τὰς ἀναζητήσωμεν ἤδη εἰς τὴν ἕκτην δεκαετίαν τοῦ 19ου αἰῶνος...» δηλαδὴ ὄχι κατὰ τὸ πρῶτον ἀλλὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος; Καὶ ἂν τὰς ἀνεύρωμεν βεβαίως τότε.

Ε'. «Ἐπιταχυνομένη ἐπικράτησις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κεφαλαίου εἰς τὴν Τουρκίαν μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον καὶ αἱ μεταβολαὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν» (σ. 43-56). Εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο γίνεται λόγος περὶ τοῦ Χατιχουμαγιοὺμ τοῦ 1856, τῆς διεισδύσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐμπορευμάτων καὶ τῆς καταπτώσεως τῶν ἐγχωρίων ἐπαγγελμάτων, τῆς παρακμῆς τῆς γεωργίας, τῶν ἐμποροπανηγύρεων εἰς τὴν Μακεδονίαν, γενικῶς τῶν ἐπαγγελμάτων καὶ τῆς βιοτεχνίας, περὶ τῶν ταραχῶν εἰς τὰ Βαλκάνια καὶ τῆς κινήσεως τῶν Χαϊδούκων ἐν Μακεδονίᾳ.

Ἡ ἔκθεσις περὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως ἐν Μακεδονίᾳ μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον εἶναι κατατοπιστικὴ καὶ ἀληθοφανής, ἀλλὰ καὶ ἄλλοθεν γνωστή.

Περὶ τῆς κινήσεως τῶν Χαϊδούκων ἐν Μακεδονίᾳ ὁ συγγραφεὺς μνημονεύει ὡς τὸν παλαιότερον καὶ «πλέον περιώνυμον ἡγέτην τῶν Μακεδόνων Χαϊδούκων τῆς νεωτέρας ἐποχῆς» (σ. 53) τὸν Ἠλίαν Markov, τὸν ἐπονομαζόμενον «γέρο Ilio Markov», δράσαντα κατὰ τὴν 5ην καὶ 6ην δεκαετίαν τοῦ 19ου αἰῶνος εἰς τὴν περιοχὴν τῆς γενετείρας του Μαλεσέβου. Ἀλλὰ παραδόξως αἱ ἑλληνικαὶ καὶ τουρκικαὶ πηγαὶ ἀγνοοῦν τὸν «περιώνυμον» τοῦτον ἡγέτην τῶν «Μακεδόνων Χαϊδούκων» (Πρβλ. Ἰω. Βασδραβέλλη, Ἀρματολοὶ καὶ Κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 36, 77-78).

Ζ'. «Ἐκκλησιαστικοὶ ἀγῶνες ἐναντίον τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως» (σ. 57-65). Γίνεται λόγος περὶ τῆς πνευματικῆς ἀφυπνίσεως τῆς «μακεδονικῆς ἀστικῆς τάξεως» καὶ τῶν ἀγώνων της ἐναντίον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διὰ πνευματικὴν ἐκκλησιαστικὴν χειραφέτησιν.

Ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τὸ κεφάλαιον τοῦτο γέμει ἀνακριβειῶν, στερούμενον οἱασδήποτε ἐπιστημονικῆς βάσεως. Συγκεκριμένως:

Ὁ ὑπὸ τῆς Ἱστορίας ταύτης χρησιμοποιούμενος ὅρος «μακεδονικὴ ἀστικὴ τάξις» εἶναι καινοφανὴς καὶ ἄτοπος, διότι ἡ τάξις αὕτη συνέκειτο ἐξ Ἑλλήνων, Ἑβραίων, Κουτσοβλάχων καὶ ἄλλων ἐθνικῶν ὁμάδων (σ. 57), ἀλλὰ οὐχὶ πάντως «Μακεδόνων», ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχον ποτὲ οὗτοι. Εἰς τὰ πράγματα ἀνταποκρίνεται ὁ ὅρος «ἀστικὴ τάξις ἐν Μακεδονίᾳ».

Αἱ ἐν συνεχείᾳ ἐκτιθέμεναι ἀπόψεις περὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀγώνων τῶν «Μακεδόνων» πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, τὴν ἐκδίωξιν τῶν μητροπολιτῶν τοῦ Θρόνου ἐκ Μακεδονίας καὶ τὴν σύστασιν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος, ὡς καὶ περὶ τῆς κατὰ ἕνα τυραννικὸν καὶ ἐκβιαστικὸν τρόπον ἀφομοιώσεως τῆς «μακεδονικῆς» αὐτῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τῆς βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας ἀποτελοῦν ἐν πολλοῖς μυθεύματα, ἐν ὀλίγοις δὲ ἀντιγραφὰς ἐνεργειῶν τῆς βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας κυρίως πρὸς πνευματικήν, ἐκκλησιαστικὴν καὶ πολιτικὴν ἐπικράτησιν ἐν Μακεδονίᾳ. Οὐδεμία ἀναφορὰ ἢ οὐδὲν ἔγγραφον τῶν ἐν Μακεδονίᾳ μητροπολιτῶν πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ τὴν μητρόπολιν τῆς Θεσσαλονίκης, κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος, κάμνει ἔστω καὶ τὴν ἐλαχίστην μνείαν περὶ ὑπάρξεως «μακεδονικῆς» τινος ἐκκλησιαστικῆς συνειδήσεως, ἀνεξαρτήτου καὶ παραλλήλου πρὸς ἐκείνην τῶν Σέρβων, Βουλγάρων καὶ Κουτσοβλάχων ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει διαφαινομένης ἐντὸς τῶν κόλπων αὐτῶν. Γενικῶς εἰπεῖν, τὸ κεφάλαιον τοῦτο, ἄνευ τῆς στοιχειώδους ἐπιστημονικῆς τεκμηριώσεως, εἶναι καθαρῶς προπαγανδιστικὸν κήρυγμα χειρίστης μορφῆς, μὲ ἀνάλογον ἀνθελληνικὸν καὶ ἀντιβουλγαρικὸν πάθος, μὴ ἀντέχον ὡς ἐκ τούτου εἰς οὐδεμίαν κριτικήν.

Η'. «Ἀγῶνες δι' ἐθνικὴν παιδείαν καὶ πολιτισμόν» (σ. 67-75). Γίνεται λόγος περὶ τῶν «μακεδονικῶν» διδακτικῶν βιβλίων, τῶν σχολείων καὶ ἀναγνωστηρίων, ὡς καὶ τῆς «μακεδονικῆς» λογοτεχνίας καὶ τέχνης.

Τὸ κεφάλαιον τοῦτο, πρόχειρον εἰς τὴν συγγραφήν, ἀποτελεῖ ἀντίφασιν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους καὶ παραποιεῖ τὴν ἀλήθειαν μὲ ἔκδηλον ἀντιβουλγαρικὸν χαρακτῆρα.

«Μακεδονικὴ» Γλῶσσα: Ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς ὑποστηρίζει ὅτι ἐπιδιώκεται ἡ καθιέρωσις τῆς «μακεδονικῆς ἐθνικῆς γλώσσης» κατὰ τὴν 6ην δεκαετίαν τοῦ 19ου αἰῶνος (σ. 67), ἀλλαχοῦ τονίζεται ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον ἡ γλῶσσα αὕτη δὲν εὗρε τὴν δέουσαν ἀπήχησιν εἰς τὰς μάζας τοῦ λαοῦ, παραμερισθεῖσα ὑπὸ τοῦ βουλγαρικοῦ διδακτικοῦ βιβλίου, τὸ ὁποῖον εὐρέως διεδόθη ὑπὸ τῆς ὠργανωμένης ἐκκλησιαστικῆς μηχανῆς τῆς Ἐξαρχίας (σ. 68)· παρακατιόντως δὲ ὅτι καὶ αὐτὰ ταῦτα τὰ δημοσιογραφικὰ ὄργανα, ἰδίᾳ τοῦ βιλαετίου Θεσσαλονίκης, ἠγνόουν τὴν «μακεδονικήν». Συγκεκριμένως, συμφώνως πρὸς πληροφορίας τῆς ὑπὸ κρίσιν ταύτης Ἱστορίας «τὸ ἐπίσημον ὄργανον τοῦ βιλαετίου τῆς Θεσσαλονίκης «Θεσσαλονίκη» ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἔτους 1868 ἤρχισε νὰ ἐκδίδεται εἰς τέσσαρας γλώσσας: τουρκικήν, ἑλληνικήν, ἑβραϊκὴν καὶ βουλγαρικὴν» (σ.70). ἡ ἀπουσία τῆς «μακεδονικῆς» δικαιολογεῖται μὲ τὴν διαπίστωσιν ὅτι δὲν εἶχον δημιουργηθῆ εἰσέτι αἱ κατάλληλοι πρὸς τοῦτο συνθῆκαι, καίτοι ἐγένοντο σχετικαὶ προσπάθειαι (σ. 70).

Ἀλλὰ ἐνταῦθα διερωτᾶται ὁ ἐρευνητής: Ἐὰν ὄντως τὸ σλαβικὸν «μακεδονικὸν» στοιχεῖον ἀντεπροσώπευε τὸν κύριον κορμὸν τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ἀστικῆς τάξεως, καθὼς θέλει ἡ Ἱστορία τῶν Σκοπίων, διατί νὰ μὴ δυνηθῇ νὰ ἐπιβληθῇ καὶ γλωσσικῶς, καθ' ἣν στιγμὴν αἱ ἄλλαι μειονότητες, μηδαμινῆς ἀριθμητικῆς δυνάμεως, κατὰ τὴν αὐτὴν πάντοτε Ἱστορίαν, ἐπέβαλον τὴν γλῶσσαν των;[1] Ἐδῶ δύο τινὰ πρέπει νὰ ὑποθέσῃ τις: ἢ ὅτι ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία αὕτη τοῦ «μακεδονικοῦ» λαοῦ εἶχεν ἄλλας ἐσωτερικὰς ἐθνικὰς καταβολάς, ἀπὸ ἐκείνας ποὺ τῆς ἀποδίδει ἡ Ἱστορία αὐτὴ ἢ ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς συγγρα-

1. «Ἐν τῷ μεταξύ, ἐνῷ ὁ μεγαλύτερος ἀριθμὸς τῶν χωρίων ἀπὸ ἐθνολογικῆς ἀπόψεως ἦσαν μακεδονικαὶ καὶ συμπαγεῖς κοινότητες, αἱ μακεδονικαὶ πόλεις μὲ ἐλαχίστας ἐξαιρέσεις ἐθνολογικῶς ἦσαν κυρίως ἀνάμικτοι. Μετὰ τοὺς Μακεδόνας, οἱ ὁποῖοι συνίστων τὴν πλειονότητα εἰς τὰς πόλεις, ἤρχοντο οἱ Τοῦρκοι, κατόπιν οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ Βλάχοι, εἰς δὲ τὰς πόλεις τῆς Νοτίου Μακεδονίας οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἑβραῖοι καὶ τέλος οἱ ὀλιγαριθμότεροι Ἀρμένιοι. Μόνον ἡ Θεσσαλονίκη κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἶχεν ἑβραϊκὴν πλειονότητα» (σ. 117).

φῆς τοῦ παρόντος ἔργου εἶναι μυθικὸς καὶ ἡρωϊκός, ἀποβλέπων εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀγωγὴν τῶν σημερινῶν κατοίκων τῆς «Λαϊκῆς Δημοκρατίας τῶν Σκοπίων».

Ἐνταῦθα ἂς ἐπιτραπῇ καὶ μία ἄλλη παρατήρησις, εἰς τὴν ὁποίαν ὁδηγεῖ αὐτὴ αὕτη ἡ Ἱστορία. Τόσον ἡ ρωμαιοκαθολικὴ ὅσον καὶ ἡ προτεσταντικὴ σχολικὴ προπαγάνδα εἰς τὰ διδακτικὰ ἐγχειρίδια διὰ τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀνάγκας των ἐχρησιμοποίουν ἀποκλειστικῶς τὴν βουλγαρικὴν γλῶσσαν (σ. 130 καὶ 139). Ἐὰν ληφθῇ ὑπ᾽ ὄψιν ὅτι αἱ ξέναι ἱεραποστολαὶ διείποντο ὑπό τινων πρακτικῶν κανόνων διὰ νὰ ἔχουν ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα (μεταξὺ τῶν πρακτικῶν μέσων ἦτο καὶ ἡ χρησιμοποίησις τῆς ὑπὸ τοῦ λαοῦ λαλουμένης γλώσσης), καθίσταται σαφὲς ὅτι ἡ προτίμησις τῆς βουλγαρικῆς πρὸς προσηλυτισμὸν τῶν Σλάβων τῆς Βορείου Μακεδονίας ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰ πράγματα, διότι προφανῶς ἡ γλῶσσα αὐτὴ ἦτο ἡ μόνη, διὰ τῆς ὁποίας αἱ νέαι ἀλήθειαι ἠδύναντο νὰ εὑρίσκουν ἀπήχησιν εἰς τὸν νοῦν καὶ τὰς καρδίας τῶν προσηλύτων (πρβλ. καὶ σ. 128 τοῦ παρόντος, ἔνθα ἐκτίθενται τὰ μέσα τῆς ρωμαιοκαθολικῆς προπαγάνδας πρὸς προσηλυτισμὸν τῶν λαϊκῶν μαζῶν ἐν Μακεδονίᾳ. Ὡς ἀπαραίτητος προϋπόθεσις τίθεται ἡ μετάφρασις ἐκκλησιαστικῶν κειμένων εἰς τὴν «λαϊκὴν γλῶσσαν», Naroden Jazik, καθὼς ἀναφέρεται ἐπὶ λέξει αὐτόθι ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τοῦ παρόντος).

Περὶ ποίας, λοιπόν, «μακεδονικῆς» γλώσσης πάλιν καὶ πολλάκις ὁμιλοῦν οἱ συγγραφεῖς τοῦ παρόντος; Ἐκτὸς ἂν ὑπὸ τὴν λέξιν «μακεδονικὴ» ἐννοοῦν τὴν βουλγαρικὴν ἢ διάλεκτόν τινα αὐτῆς.

«Μακεδονικὴ» λογοτεχνία: Ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὰ ἀνωτέρω, μὴ ὑπαρξάσης «μακεδονικῆς» γλώσσης κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος, οὐδὲ καὶ περὶ «μακεδονικῆς» λογοτεχνίας δύναται νὰ γίνῃ λόγος. Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ κενὸν ἀναπληροῦται ἐνταῦθα διὰ τῆς τακτικῆς δανεισμοῦ στοιχείων ἐκ τῆς βουλγαρικῆς ἱστορίας. Τὰ ἔργα τῶν ἀδελφῶν Δημητρίου καὶ Κωνσταντίνου Miladinov, τοῦ Rajko Žinzifov καὶ τοῦ Γρηγορίου Prličev, κατεχόντων ἀξιόλογον θέσιν εἰς τὴν βουλγαρικὴν λογοτεχνίαν, χαρακτηρίζονται ὑπὸ τῆς παρούσης Ἱστορίας ὡς ἀπαρχαὶ τῆς «μακεδονικῆς» λογοτεχνίας.

II. Τὸ δεύτερον μέρος (ἕκτον), ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐθνικαὶ ἐκδηλώσεις καὶ ἀπελευθερωτικοὶ ἀγῶνες κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος» (σ. 79-143), περιλαμβάνει τὰ κάτωθι κεφάλαια:

Α΄. «Στάσεις καὶ ἐπαναστάσεις» (σ. 79-92). Ἐνταῦθα ἐξετάζονται: ἡ κατάστασις ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τὴν ἑβδόμην δεκαετίαν τοῦ 19ου αἰῶνος, ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ραζλόγου, οἱ πόλεμοι τῆς Σερβίας, τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῆς Ρωσίας ἐναντίον τῆς Τουρκίας, ἡ συμμετοχὴ τῶν «Μακεδόνων» ἐθελοντῶν εἰς τοὺς πολέμους καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

Τὰ ἐκτιθέμενα γεγονότα εἶναι ἐν πολλοῖς γνωστά, μὴ ἀπέχοντα τῆς πραγματικότητος.

Β΄. «Ἡ ἐπανάστασις τῆς Κρέσνας καὶ ἄλλα κινήματα ἐν Μακεδονίᾳ» (σ. 93-108). Ἐρευνῶνται τὰ γεγονότα τῆς Ἐπαναστάσεως τῆς Κρέσνας (Ὀκτώβριος 1878).

Ἡ ἐπανάστασις τῆς Κρέσνας, συμφώνως πρὸς τὸν συγγραφέα τοῦ παρόντος, ὑπῆρξεν ἔργον τοῦ «μακεδονικοῦ» λαοῦ, ἀλλὰ ἐγένετο ἐν συνεχείᾳ ἀντικείμενον ἐκμεταλλεύσεως ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἑρμηνείαν ταύτην, ἡ ἐπανάστασις τῆς Κρέσνας εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἱστοριογραφίαν ἐμφανίζεται ὡς βουλγαρικὸν ἔργον, ὀφειλόμενον εἰς τὴν πολιτικὴν ὀργάνωσιν «Ἑνότης», ἱδρυθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Stefan Stambolov, ἡγέτου τῆς βουλγαρικῆς φιλελευθέρας ἀστικῆς τάξεως. Ἐξ ἄλλου ἡ αὐτὴ ἐντύπωσις παρέχεται καὶ ὑπὸ τῆς παρούσης Ἱστορίας κατ᾽ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἐκτεθεῖσαν ἀρχὴν περὶ τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης, ὅταν ἀναφέρεται ὅτι «ἡ δευτέρα

φάσις τῆς ἐπαναστάσεως χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν μεγαλυτέραν ἐπίδρασιν τῶν ἐξωτερικῶν παραγόντων καὶ ἐν συναρτήσει πρὸς τοῦτο ἀπὸ τὸν προσανατολισμὸν καὶ τὴν συμμόρφωσιν τῶν ἐπαναστατικῶν ἐνεργειῶν πρὸς τὰς τάσεις καὶ τὰς ἀντιλήψεις τῆς βουλγαρικῆς ἀστικῆς τάξεως καὶ τῆς ἐξωτερικῆς της πολιτικῆς...» (σ. 100).

Γ'. «Ἡ ἐπιδείνωσις τῆς καταστάσεως τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ καὶ ὁ μαζικὸς ἐκπατρισμὸς αὐτοῦ πρὸς εὕρεσιν ἐργασίας εἰς τὴν ξένην» (σ. 109-118). Ἐρευνῶνται: ἡ ἔντασις τῆς οἰκονομικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς ἐξαρτήσεως τῆς Τουρκίας ἀπὸ τὴν Εὐρώπην, ἡ δρᾶσις τῶν λῃστοσυμμοριῶν, ὁ μαζικὸς ἐκπατρισμὸς δι' ἐργασίαν καὶ τὸ φαινόμενον τῆς κοινωνικοοικονομικῆς διαφοροποιήσεως.

Δ'. «Αἱ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ προπαγάνδαι καὶ αἱ συνέπειαι ἐκ τῆς δράσεως αὐτῶν» (σ. 119-135). Ἀναφέρεται εἰς τὴν ἑλληνικήν, σερβικὴν καὶ βουλγαρικὴν παρουσίαν ἐν Μακεδονίᾳ, ὡς καὶ τὴν ρωμαιοκαθολικὴν καὶ προτεσταντικὴν προπαγάνδαν.

Εἰδικώτερον γίνεται μνεία περὶ τῆς ἑλληνικῆς «προπαγάνδας» (σ. 119-121) ἐν Μακεδονίᾳ. Τὰ μέσα, δι' ὧν ἐκινήθη ἡ «προπαγάνδα» αὕτη, ὑπῆρξαν:

α) Βίαια: ἤτοι τρομοκρατία, ἐπιβολὴ ἀναθεμάτων, κατάδοσις τῶν Μακεδόνων χωρικῶν εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχὰς ὡς στασιαστῶν καὶ πρακτόρων τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας καὶ ἀπειλαὶ θανάτου.

β) Ἐπιστημονικά: ἤτοι ἔκδοσις ἐθνογραφικῶν χαρτῶν εἰς Λονδῖνον, Παρισίους καὶ Βερολῖνον ὑπὸ ξένων ὀργάνων τῆς ἑλληνικῆς προπαγάνδας καὶ στατιστικῶν πινάκων τοῦ πληθυσμοῦ ἐν Μακεδονίᾳ, πρὸς παραπλάνησιν τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης, ὅτι αἱ ἑλληνικαὶ διεκδικήσεις ἐπὶ τῆς Μακεδονίας ἔφθανον πρὸς Βορρᾶν μέχρι τοῦ Kačanik καὶ τοῦ Kjustentil ἢ τὸ Kičevo καὶ τὰ Βελεσσὰ καὶ ἐμεγαλοποιεῖτο ἡ ἀριθμητικὴ σύστασις τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν «μακεδονικόν».

γ) Σχολικά: Αἱ πολιτιστικομορφωτικαὶ ὀργανώσεις καὶ τὰ σχολεῖα ἐν Μακεδονίᾳ προσείλκυον ὀπαδοὺς ἐντοπίους καὶ Βλάχους διὰ νὰ διαμορφώσουν εἰς αὐτοὺς ἑλληνικὴν ἐθνικὴν συνείδησιν. Κατὰ τὸ 1886 ἡ ἑλληνικὴ «προπαγάνδα» ἐν Μακεδονίᾳ εἶχεν ὀργανώσει συνολικῶς 816 σχολεῖα καὶ διέθετεν ἄφθονον χρῆμα. Ἀναφέρεται ὅτι τὸ 1872 εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν μὲ κέντρον τὴν πόλιν τῶν Σερρῶν διετέθη τὸ ποσὸν τῶν 1.320.000 δρχ. Ἡ Ἑταιρεία διὰ τὴν διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων κατὰ τὸ 1879 ἔδωσε 189.000 δρχ. διὰ τὰ σχολεῖα ἐν Μακεδονίᾳ, ἐξ ἔτη ἀργότερον τὸ ποσὸν τοῦτο ἀνῆλθεν εἰς τὰς 536.000 δρχ.

Ἐνταῦθα χαρακτηρίζεται ἡ παρουσία τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος ἐν Μακεδονίᾳ πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν αὐτόθι ἀπειλουμένων πρὸς ἀφανισμὸν ἑλληνικῶν κοινοτήτων ὡς «μεγαλοελληνικὴ προπαγάνδα». Ἀλλά, ἐὰν ἡ ἐνέργεια αὕτη, δηλαδὴ ἡ ὑπεράσπισις ὁμοεθνῶν κοινοτήτων εἰς μίαν ἀλλοεθνῆ καὶ ἀλλόθρησκον ἐπικράτειαν, εἶναι προπαγάνδα (ἡ ὁποία σημαίνει κυρίως διείσδυσιν ξένων ἀρχῶν καὶ συμφερόντων, ἐκεῖ ὅπου ταῦτα εἶναι ἀνύπαρκτα), τότε ποῖον νόημα ἱστορικῶς πρέπει νὰ ἀποδίδεται εἰς τὰς ἐθνικὰς διεκδικήσεις, ἐκεῖ ὅπου αὐταὶ ἔχουν ἔρεισμα;

Αἱ πολιτιστικαὶ καὶ μορφωτικαὶ ὀργανώσεις, ὡς καὶ ἡ καθόλου σχολικὴ κίνησις μιᾶς ὠργανωμένης κοινωνίας, ἀποτελοῦν οὐσιώδη χαρακτηριστικὰ ὑπάρξεως καὶ ἐπιβιώσεώς της. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀποδοχὴ καὶ ἀπὸ μέρους τῆς ὑπὸ κρίσιν Ἱστορίας ταύτης ὅτι ἐν Μακεδονίᾳ ὑπῆρχε κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ἀνθοῦσα σχολικὴ καὶ πολιτιστικὴ δραστηριότης τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων ἀποδεικνύει ὄχι προπαγανδιστικήν τινα ἐνέργειαν, ἀλλὰ τὸ ἐθνικὸν χρέος τῶν Ἑλλήνων διὰ νὰ ὑπερασπισθοῦν τὰ δίκαια τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας, τοῦ χώρου αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ἱστορικῶς, ἀρχαιολογικῶς, γεωγραφικῶς καὶ ἐθνογραφικῶς ἀνέκαθεν εἶναι ἀναπόσπαστον τμῆμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. (Περὶ τῆς ἐκπαιδευτικῆς καὶ κοινωνικῆς δραστηριότητος τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν

19ον αἰῶνα ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς πρβλ. Σ τ. Π α π α δ ο π ο ύ λ ο υ, Ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν τελευταῖο αἰώνα τῆς Τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1970, ἔνθα λεπτομερὴς ἑλληνικὴ καὶ ξένη βιβλιογραφία).

Ὡς πρὸς τὰς μνημονευομένας στατιστικὰς Εὐρωπαίων ἐπιστημόνων περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος, εἶναι λογικὸν ἕκαστος μελετητὴς αὐτῶν νὰ ἐκφέρῃ ἀνάλογον ἢ διάφορον γνώμην, εἴς τι σημεῖον ὅμως αἱ ἀπόψεις θὰ συμπέσουν, ὅτι ἐν Μακεδονίᾳ, βάσει ὅλων ἀνεξαρτήτως τῶν στατιστικῶν τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 19ου αἰῶνος, εἶναι παντελῶς ἀνύπαρκτος, κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν περίοδον, ὁ ὑπὸ τῆς ὑπὸ κριτικὴν Ἱστορίας μυθολογούμενος «μακεδονικὸς» λαὸς τοῦ 1969 (ἔτους συγγραφῆς τῆς Ἱστορίας).

Ὡς πρὸς τὰ βίαια μέσα, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὴν Ἱστορίαν, ἐχρησιμοποίουν οἱ Ἕλληνες, πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ παρεξηγήσεως ἢ παρερμηνείας τῶν γεγονότων. Σῴζονται ἱκαναὶ στατιστικαί, ἑλληνικαὶ καὶ ξέναι, τῶν βιαίων μέσων, τὰ ὁποῖα μετῆλθον τὰ ὄργανα τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου συστηματικῶς ἐναντίον κυρίως Ἑλλήνων ἱερέων, μητροπολιτῶν, δημογερόντων, διδασκάλων καὶ ἄλλων ἀθώων πολιτῶν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως, ἀφανιζομένων τῶν ἡγητόρων τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Μακεδονίᾳ, διαλυθοῦν αἱ Ἑλληνικαὶ Κοινότητες. Ἡ ἀπαλλαγὴ ἐκ τῆς βιαίας ταύτης ξένης ἐπιβουλῆς μόνον δι' ἀναλόγου ἀντιδράσεως ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ, ἐπεβάλλετο δὲ αὕτη ὡς ἀνθρωπιστικὴ καὶ ἱστορικὴ ἀνάγκη. Ἐδῶ ὑπάρχει ἄμυνα ἐπιβεβλημένη ἐκ τῶν πραγμάτων. Ἀπὸ ποίαν ἱστορίαν λείπει ἡ ἄμυνα; (Περὶ τῶν ἀνθελληνικῶν βιαίων μέσων ἐν Μακεδονίᾳ, βλ. ἐνδεικτικῶς «Ἐπίσημα ἔγγραφα περὶ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ὀδυνηρᾶς καταστάσεως», ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906· ἐν τέλει δημοσιεύεται κατάλογος τῶν ὑπὸ τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου δολοφονηθέντων ἐν Μακεδονίᾳ Ὀρθοδόξων).

Ε'. «Ἐ κ π α ί δ ε υ σ ι ς - Π ο λ ι τ ι σ μ ὸ ς - Τ έ χ ν η» (σ. 137-143). Γίνεται λόγος περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς τέχνης παρὰ τοῖς «Μακεδόσιν», κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος.

Ἐπανάληψις ὁμοίων ἀπόψεων τῶν σελίδων 35-42 καὶ 67-75, ἔνθα περὶ τῶν αὐτῶν θεμάτων κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 19ου αῶνος.

III. Τὸ τρίτον (ἕβδομον) μέρος, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐ μ φ ά ν ι σ ι ς κ α ὶ ἀ ν ά π τ υ ξ ι ς τ ῆ ς Μ α κ ε δ ο ν ι κ ῆ ς ἐ θ ν ι κ ο α π ε λ ε υ θ ε ρ ω τ ι κ ῆ ς κ ι ν ή σ ε ω ς» (σ. 145-294), περιλαμβάνει ἓξ κεφάλαια.

Α'. Τὰ τέσσαρα πρῶτα ἀναφέρονται εἰς τὰς προϋποθέσεις (σ. 147-156) καὶ τὴν σύστασιν (σ. 157-198) τῆς «Μακεδονικῆς Ἐπαναστατικῆς Ὀργανώσεως» πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Μακεδονίας, εἰς τὰ ἐπαναστατικὰ ρεύματα ἐκτὸς τῆς Ὀργανώσεως (σ. 199-209) ὡς καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν τῶν βαλκανικῶν κρατῶν ἔναντι τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ὀργανώσεως (σ. 211-226), τὰ δὲ ἄλλα δύο ὁμιλοῦν ἐκτενῶς περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ilinden (σ. 227-254) καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτῆς (σ. 255-293).

Μ α κ ε δ ο ν ι κ ὴ Ἐ π α ν α σ τ α τ ι κ ὴ Ὀ ρ γ ά ν ω σ ι ς. Βασικὴ ἀρχὴ τῆς ὑπὸ παρουσίασιν Ἱστορίας ὑπῆρξεν ἡ ἐμφάνισις τῆς «Μακεδονικῆς Ἐσωτερικῆς Ὀργανώσεως» ὡς συμφύτου δημιουργίας τοῦ «μακεδονικοῦ» λαοῦ, οὐδεμιᾶς ἐχούσης ἀρχικῶς σχέσεως πρὸς τὰς βουλγαρικὰς ἐπὶ τῆς Μακεδονίας βλέψεις. Μὲ τὴν βασικὴν αὐτὴν ἀρχὴν ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος καταβάλλει κάθε δυνατὴν προσπάθειαν νὰ παρουσιάσῃ τὸ βουλγαρικὸν στοιχεῖον τῆς Ὀργανώσεως ἔξωθεν ἐπιβληθέν, κατὰ παράβασιν τῶν σκοπῶν τῆς Ὀργανώσεως πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Μακεδονίας διὰ τὴν ἵδρυσιν ἀνεξαρτήτου μακεδονικοῦ κράτους.

Παρ' ὅλην τὴν ἐπιδίωξιν ταύτην εἰς τὸν μελετητὴν τοῦ παρόντος δημιουργεῖται ἀμέ-

σως ἡ ἐντύπωσις τῆς ἀμέσου ἐξαρτήσεως τῆς Ὀργανώσεως ἀπὸ τὴν βουλγαρικὴν πολιτικὴν ἔναντι τῆς Μακεδονίας μὲ δύο ἐσωτερικὰς τάσεις, τῆς δεξιᾶς ὑπὸ τὴν κατεύθυνσιν τῆς βουλγαρικῆς φιλελευθέρας ἀστικῆς τάξεως καὶ τῆς ἀριστερᾶς μὲ τὰς αὐτονομιστικὰς καὶ σοσιαλιστικὰς τάσεις της. Ἀμφότεραι αὗται αἱ τάσεις τῆς Ὀργανώσεως, γεννηθεῖσαι καὶ ἀναπτυχθεῖσαι κυρίως εἰς τὴν Σόφιαν ὑπὸ τὰς πτέρυγας τοῦ βουλγαρισμοῦ, ἀπέβλεψαν εἰς τὴν προώθησιν τῶν βουλγαρικῶν θέσεων ἐν Μακεδονίᾳ.

Τὸ βουλγαρικὸν στοιχεῖον τῆς Ὀργανώσεως ὑπῆρξεν ἰσχυρότερον, δι' ὃ καὶ τελικῶς ἐπεβλήθη ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς Ὀργανώσεως· τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1901, καθὼς καὶ ὑπὸ τῆς Ἱστορίας ἀναγνωρίζεται, ἡ ἡγεσία τῆς Ὀργανώσεως παρεδόθη εἰς τὸν Ivan Garbanov, μέλος τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Σόφιας καὶ τῶν Ἐξαρχικῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (σ. 196 καὶ 217). Ἔκτοτε εἰς ὅλας τὰς ἐνεργείας της ἡ Ὀργάνωσις κατηυθύνετο ὑπὸ τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου.

Δὲν ἀναφέρομαι ἐνταῦθα εἰς τὰς περὶ τῆς Ὀργανώσεως θέσεις καὶ ἀπόψεις τῆς βουλγαρικῆς ἱστοριογραφίας· αὕτη πειστικῶς ἀποδεικνύει τὸν βουλγαρικὸν χαρακτῆρα τῆς Ὀργανώσεως. Καὶ οἱ σερβικοὶ πολιτικοὶ κύκλοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐθεώρουν τὴν Ὀργάνωσιν ὡς βουλγαρικὴν (σ. 262).

Ἐ π α ν ά σ τ α σ ι ς τ ο ῦ I l i n d e n. Εἶναι πολὺ ἀντιφατικὸν τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ὑπὸ παρουσίασιν Ἱστορία ἀφ' ἑνὸς ἐξαίρει τὴν μεγίστην συμβολὴν τοῦ «μακεδονικοῦ» λαοῦ εἰς τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ Ilinden καὶ τὸν «μακεδονικὸν» χαρακτῆρα αὐτῆς, ἀφ' ἑτέρου ἡ αὐτὴ Ἱστορία, ὅταν κατέρχεται μέχρι τῶν λεπτομερειῶν, πληροφορεῖ ὅτι ἡ κήρυξις τῆς Ἐπαναστάσεως ἐγένετο τῇ ἐπιμονῇ τῶν Βουλγάρων ἡγητόρων τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τῆς Ὀργανώσεως: τοῦ Βόριδος Sarafov καὶ τοῦ Ivan Garbanov, ὁ ὁποῖος «προσείλκυσε τὴν πλειοψηφίαν τῶν ἀντιπροσώπων (τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ συνεδρίου τῆς Ὀργανώσεως) καὶ οὕτω ἀπεφασίσθη νὰ κηρυχθῇ ἐπανάστασις, τὴν ἄνοιξιν τοῦ ἔτους1903» (σ. 228)· σημειωτέον ὅτι οἱ ἡγέται τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος Goce Delčev, Gjorče Petrov καὶ Jane Sandanski εἶχον διαφωνήσει πρὸς τὸν Garbanov, διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν ἦτο εἰσέτι κατάλληλος ὁ καιρὸς διὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως (σ. 228).

Ὡς πρὸς τὰ γεγονότα τῶν κινημάτων εἰς τὸ Κρούσοβον, τὴν Κλεισούραν καὶ τὸ Νυμφαῖον, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὰς κυρίας ἐκφάνσεις τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ Ilinden, ταῦτα τοσοῦτον μεγαλοποιοῦνται ἐνταῦθα, ὥστε νὰ ἐγγίζουν τὰ ὅρια τοῦ θρύλου, ἐκφεύγοντα οὕτω τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος. Ἀλλὰ ἓν σημαντικὸν ἱστορικὸν γεγονὸς εἶναι ἀποτέλεσμα κοινωνικῶν ζυμώσεων καὶ δὲν γίνεται διὰ τεχνικῶν μέσων οὔτε μικρὸν οὔτε μέγα. Δι' αὐτὸ ἡ ἱστορία χάνει τὴν σημασίαν της, ὅταν ἀσχολῆται μὲ τοιαῦτα περιστατικὰ καὶ θυσιάζῃ τὴν ἀντικειμενικότητά της διὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἄλλας σκοπιμότητας.

Εἰς τὸν ὑπὸ μελέτην δεύτερον τόμον τῆς Ἱστορίας τὸ ἐκτενέστερον μέρος ἀφιεροῦται εἰς τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ Ilinden, ἓν ἐκ τῶν συνήθων καὶ πολλαπλῶν κινημάτων στενῆς τοπικῆς σημασίας.

Ὡς πρὸς τοὺς παράγοντας συμμετοχῆς, βάσει τῶν ὅσων πληροφορεῖ ἡ Ἱστορία μας, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι, πλὴν τοῦ βουλγαρικοῦ στοιχείου, τὸ ὁποῖον ὑπεκίνησε τὸ κίνημα τοῦτο, συμπαρασῦραν καὶ τὸ ἐντόπιον σλαβόγλωσσον στοιχεῖον («μακεδονικὸν» κατὰ τὴν Ἱστορίαν), ἐνεργὸν μέρος κατ' αὐτὴν ἔλαβε καὶ τὸ βλαχικὸν στοιχεῖον (σ. 243-244)· μάλιστα δὲ κατὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς ἐπαναστατικῆς κυβερνήσεως τοῦ Κρουσόβου ὡς πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως ἐξελέγη ὁ Βλάχος Εὐάγγελος Ντίνου (Dinu, σ. 244), πιθανώτατα φανατικὸς Γκραικομάνος, διότι, καθὼς ἀλλαχοῦ μᾶς λέγει ἡ Ἱστορία, οἱ Βλάχοι (Κουτσόβλαχοι) ἦσαν φανατικοὶ Γκραικομάνοι, δηλαδὴ Ἕλληνες, ὅπως πράγματι ἦσαν ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ Κρουσόβου, μέτοικοι ἐκ Μοσχοπόλεως. Ὡσαύτως καὶ Ἀλβανοὶ καὶ Ἕλληνες συμμετέσχον εἰς τὸ κίνημα τοῦτο (σ. 244).

Οὐδεμία λοιπὸν γεννᾶται ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ilinden εἶχε παμβαλκα-

νικὸν χαρακτῆρα, ὡς κοινὸν αἴτημα Βουλγάρων, Ἑλληνοβλάχων καὶ Ἀλβανῶν πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ καὶ ὄχι «μακεδονικὸν» ὑπὸ φυλετικὴν ἔννοιαν, ὅπως ἐπιμένει a posteriori ἀβασίμως ἡ ὑπὸ κρίσιν Ἱστορία. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἠκολούθησαν τὸ κήρυγμα τοῦ Ρήγα Φεραίου (Βελεστινλῆ).

«Μακεδονικὴ Ἐπαναστατικὴ Ὀργάνωσις» μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ Ilinden. Κατὰ τὴν μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ Ilinden περίοδον τὸ χάσμα μεταξὺ τῆς δεξιᾶς καὶ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τῆς Ὀργανώσεως διηυρύνθη. Ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς αὐτονομιστάς: Dame Gruev, Gjorče Petrov, Pere Tosije καὶ Jane Sandanski, εἰς τὸ Γενικὸν Συνέδριον τῆς Ὀργανώσεως εἰς τὴν Ρίλα (Ὀκτώβριος 1905), κατεδίκασεν ἐνεργείας τινὰς τῆς δεξιᾶς πτέρυγος καὶ διεκήρυξε τὴν ἐμμονήν της εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀνεξαρτήτου καὶ μακρὰν πάσης ἄλλης ἐπιρροῆς ἀγῶνος. Ἀλλὰ αἱ ἀποφάσεις αὗται ἀνετράπησαν μετ' ὀλίγον ὑπὸ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς: τὸν Hristo Matov, τὸν Ivan Garbanov καὶ τὸν Sarafov. Εἰς τὸ πρῶτον περιφερειακὸν συνέδριον τῆς ἐπαρχίας Σκοπίων (1906) μετὰ τὸ Γενικὸν τῆς Ρίλας, «ἐπέβαλε τὴν ἐπιρροήν της ἡ δεξιὰ πτέρυξ (βουλγαρική), ἡ ὁποία εἶχεν ἀνέκαθεν τὴν πλειοψηφίαν εἰς τὴν περιφέρειαν αὐτὴν» (σ. 286) καὶ εἰς τὸ ἐν συνεχείᾳ νέον Γενικὸν Συνέδριον εἰς τὸ Kustendil (Μάρτιος 1908) πάλιν «ἐπεβλήθησαν αἱ ἀντιλήψεις τῆς δεξιᾶς» (σ. 290).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω, καθίσταται σαφὴς ὁ κατ' ἐξοχὴν βουλγαρικὸς χαρακτὴρ τῆς «Μακεδονικῆς Ἐπαναστατικῆς Ὀργανώσεως» μετὰ τὸ 1903, ἰδίᾳ εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Σκοπίων, ὅπου ἡ βουλγαρικὴ ἐπιρροή, ὅπως διδάσκει ἡ Ἱστορία, ἦτο πολὺ ἔντονος, προφανῶς λόγῳ τοῦ διαβιοῦντος ἐκεῖ ὁμογενοῦς στοιχείου.

«Αἱ ἔνοπλοι προπαγάνδαι τῶν Βαλκανικῶν Κρατῶν» (σ. 259-268). Ἐκτὸς τῆς «Μακεδονικῆς Ἐπαναστατικῆς Ὀργανώσεως» εἰς τὴν Μακεδονίαν ἔδρασαν βάσει συγκεκριμένου προγράμματος καὶ τὰ γειτονικὰ Βαλκανικὰ κράτη, τὰ ὁποῖα ἐδυσχέρανον τὸ ἔργον τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως καὶ ἀπελευθερώσεως τοῦ «Μακεδονικοῦ» λαοῦ. Ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐνόπλου βουλγαρικῆς, σερβικῆς καὶ ἑλληνικῆς ἐπεμβάσεως, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς τουρκοκρατίας ἐν Μακεδονίᾳ.

Εἰδικώτερον περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος γράφει τὰ ἑξῆς ἐπὶ λέξει:

«Ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἡ διπλωματία της, ὁ προπαγανδιστικός της μηχανισμὸς εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὡς καὶ ὁ ἑλληνικὸς Τύπος ἀνέπτυξαν ἐνεργὸν δραστηριότητα καὶ μὲ μελετημένα μέσα προσεπάθησαν νὰ καταπνίξουν τὸν ἀγῶνα τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ δι' ἐλευθερίαν, νὰ διαστρέψουν τὸν ἀληθῆ σκοπὸν τοῦ ἀγῶνος αὐτοῦ, δυσφημοῦντες τὴν Ὀργάνωσιν, ὡς κίνησιν ἀποβλέπουσαν δῆθεν εἰς τὸν ἀφανισμὸν τῶν «Ἑλλήνων» ἐν Μακεδονίᾳ...» (σ. 264).

«Τὸ βασικὸν καθῆκον τῶν ἑλληνικῶν ἀνταρτικῶν ὁμάδων ἐν Μακεδονίᾳ συνίστατο εἰς τὸ νὰ ἐξαναγκάσουν, μὲ τὴν μέθοδον τῆς τρομοκρατίας καὶ τῶν δολοφονιῶν, τὸν μακεδονικὸν χριστιανικὸν πληθυσμόν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀναγνωρίσει τὴν Ἐξαρχίαν ἢ εἶχε προσχωρήσει εἰς τὴν προπαγάνδαν τῶν Καθολικῶν, νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πνευματικὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ ἑλληνικοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν τούτοις, πρὶν ἢ μεταχειρισθῶσι βίαν, οἱ ὁπλαρχηγοὶ τῶν ἀνταρτῶν συνήθως ἔστελλον εἰς τὰ χωρία προειδοποιήσεις. Εἰς μίαν τοιαύτην προειδοποίησιν, ἀποσταλεῖσαν πρὸς τοὺς προύχοντας τοῦ χωρίου Νεοχωρίου, τῆς ἐπαρχίας Βεροίας, μεταξὺ ἄλλων ἀναφέρεται: «Ἂν ἐντὸς δέκα ἡμερῶν δὲν γίνετε Ἕλληνες, μὴ ἐλπίζετε ὅτι θὰ ζήσετε πλέον» (σ. 266).

«Αἱ ἑλληνικαὶ ἀνταρτικαὶ ὁμάδες συχνάκις μετήρχοντο σκληρὰ ἀντίποινα κατὰ τοῦ ἀθώου μακεδονικοῦ πληθυσμοῦ, ἁπλῶς καὶ μόνον διότι οὗτος κάποτε ἐγκατέλειψε τὴν «θρησκευτικὴν δεσποτείαν» τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ἢ διότι ἔλαβε μέρος εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα ἐναντίον τῆς μακραίωνος ὀθωμανικῆς δουλείας, παραβλάπτων οὕτω τὰ σχέδια τῆς ἑλληνικῆς ἀστικῆς τάξεως διὰ τὴν ἐπικράτησιν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Μεταξὺ

τῶν πρώτων χαρακτηριστικῶν πράξεων ἀντιποίνων εἶναι ὁ οὕτως ἀποκαλούμενος «αἱμοβαφὴς γάμος τοῦ Ζέλενιτς». Τὸν Νοέμβριον τοῦ ἔτους 1904, μία ἑλληνικὴ ἀνταρτικὴ ὁμὰς εἰσῆλθεν εἰς τὸ χωρίον Ζέλενιτς τῆς ἐπαρχίας Καστορίας καὶ ἐφόνευσε δεκατρία ἀθῶα ἄτομα: ἄνδρας, γυναῖκας καὶ παιδιά, τὰ ὁποῖα διεσκέδαζον εἰς ἕνα γάμον. Πάντως, τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὴν πολιτικὴν αὐτὴν τῶν ἀντεκδικήσεων κατέχει ἡ ἐγκληματικότης, ἡ ἐπιδειχθεῖσα εἰς τὸ χωρίον Ζαγορίτσανη τῆς ἐπαρχίας Καστορίας, κατὰ Μάρτιον τοῦ ἔτους 1905, ὁπότε μία μεγάλη ἀνταρτικὴ ὁμὰς εἰσῆλθεν εἰς τὸ χωρίον καὶ ἐφόνευσεν ἑξήκοντα συνολικῶς ἄτομα, μεταξὺ τῶν ὁποίων γυναῖκας καὶ παιδιά, καύσασα καὶ πλείστας ὅσας οἰκίας...» (σ. 267).

«Ἡ πολιτικὴ τῆς τρομοκρατίας καὶ τῶν φόνων ἀνὰ τὰς πόλεις ἐφηρμόζετο ὑπὸ διαφόρων τρομοκρατικῶν ὁμάδων, αἱ ὁποῖαι πλὴν τῶν ἄλλων δι' ἕκαστον φόνον ἐλάμβανον εἰδικὸν διάσημον ἐκ μέρους τῆς «Ἐσωτερικῆς Ἐπιτροπῆς», ἐνῷ πέραν τούτου οὐδεμίαν σχέσιν εἶχον μὲ τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐξετέλουν. Πάντως, γενικῶς εἰπεῖν, ἡ ἀνταρτικὴ Ὀργάνωσις εἰς τὴν Μακεδονίαν εἰργάζετο μὲ πολλὰ χρηματικὰ μέσα. Λέγεται ὅτι, πᾶς ὅστις τὴν ὑπηρέτει, ἐπληρώνετο καλῶς» (σ. 267).

«Αἱ συνέπειαι τῶν ἐνόπλων ἐπεμβάσεων καὶ ἰδιαιτέρως τῆς ἑλληνικῆς, ἦσαν βαρεῖαι. Αὗται ἐπέφεραν χάος εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Μακεδόνος πολίτου. Ἡ ἐγγύησις διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν, ἡ ὁποία καὶ πρὸ τούτου δὲν ἦτο μεγάλη, τώρα πλέον οὔτε κἂν ὑφίσταται. Ὁ πληθυσμὸς ἐπλήγη οἰκονομικῶς εἰς μεγάλον βαθμόν, τὸ ἐμπόριον ἐνεκρώθη, ἡ γεωργία κατεστράφη, αἱ φυλακαὶ ἐγέμισαν, ἡ μετανάστευσις κατέστη μαζική. Πλὴν τούτου, οἱ χωρικοὶ ἠναγκάζοντο νὰ ὑπαχθοῦν εἰς τὴν κυριαρχίαν (τὴν θρησκευτικὴν) τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ καταστοῦν «Ἕλληνες» (σ. 267).

Ὁμιλεῖ ἡ Ἱστορία τῶν Σκοπίων περὶ ἑλληνικῶν ἀντιποίνων ἐπὶ τοῦ ἀθῴου «μακεδονικοῦ» πληθυσμοῦ, διότι πρῶτον οὗτος ἠρνήθη τὴν θρησκευτικὴν «δεσποτείαν» τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἀκολουθήσας κατ' ἀνάγκην τὴν Ἐξαρχίαν καὶ δεύτερον, διότι ἐξηγέρθη ἐναντίον τῆς τουρκικῆς δουλείας. Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρονται δύο παραδείγματα ἀντιποίνων εἰς τὴν περιοχὴν Καστορίας ἐκ τοῦ 1904 καὶ 1905.

Μέχρι τοῦ 1897, ἔτους τῶν πρώτων ἐμφανίσεων τῶν συμμοριῶν τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἰδίᾳ ἐν τῇ περιοχῇ Καστορίας, αἱ θρησκευτικαὶ καὶ φυλετικαὶ διαφοραὶ μεταξὺ Ὀρθοδόξων καὶ Σχισματικῶν ἐρρυθμίζοντο ἐνώπιον τῶν διοικητικῶν καὶ δικαστικῶν ἀρχῶν, σχεδὸν δὲ οὐδέποτε κατέληγον εἰς δολοφονικὰς ἐνεργείας.

Τὰ ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς ἀντίποινα ἦσαν ἀθέλητοι ἀμυντικαὶ ἐκδηλώσεις κατὰ τῶν δολοφονικῶν καὶ τρομοκρατικῶν ἐνεργειῶν τῶν ὑπὸ τοὺς Petrov, Markov, Čakalarov κ.ἄ. συμμοριῶν τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου (1899 κ.ἑ.) ἐναντίον τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων κυρίως τῆς περιοχῆς Καστορίας. Ἀπὸ τοῦ 1899 μέχρι τοῦ 1904, ἔτους τῆς ὡργανωμένης ἑλληνικῆς ἀμύνης, ὁπότε ἤρχισε καὶ ὁ Μακεδονικὸς Ἀγών, ὑπῆρξαν ἀναρίθμητα τὰ θύματα τῆς βουλγαρικῆς ἐπιβουλῆς. Θὰ ἀναφερθοῦν περιπτώσεις τινὲς ἐκ τῆς περιοχῆς Καστορίας-Φλωρίνης, ἀπὸ ὅπου λαμβάνει τὰ παραδείγματα ἀντιποίνων καὶ ἡ Ἱστορία τῶν Σκοπίων, διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι οἱ προβαλλόμενοι λόγοι δι' ἀντίποινα εἶναι ἀνύπαρκτοι· τὸ δολοφονικὸν ὄργιον τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου κατὰ ἀμάχων πληθυσμῶν ἐν Μακεδονίᾳ ὑπῆρξεν ὁ μοναδικὸς λόγος, ποὺ προεκάλεσε τὸν Μακεδονικὸν Ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων μόλις τὸ 1904, δηλαδὴ μετὰ ἑξαετίαν σχεδὸν ἀνθελληνικῆς δραστηριότητος τοῦ κομιτάτου.

Τὴν 1 Φεβρουαρίου τοῦ 1899 πίπτει ὡς πρῶτον θῦμα ὁ ἐκ Σιστεόβου ἑλληνοδιδάσκαλος Ἀθανάσιος Κωνσταντίνου, τὴν δὲ 2αν Ἰουλίου τοῦ 1899 ἐπηκολούθησεν ἡ ταυτόχρονος δολοφονία τῶν ἐκ Ζαγοριτσάνης: Χρήστου Δημητριάδου Τσουτσούλια, ἑλληνοδιδασκάλου καὶ Κοσμᾶ Μισυρλῆ, πρῴην δημάρχου.

Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1900 ὑπέστη μετὰ τῆς συζύγου του τὸν διὰ φρικτῶν βασανιστηρίων θάνατον ὁ Ναοὺμ Δούδης, ἐκ τῶν Ἑλλήνων προὐχόντων τοῦ χωρίου Στατίτσης: «...τὸν

ἐβασάνιζον μέχρι θανάτου διὰ πεπυρακτωμένου σιδήρου καὶ περιχύσεως βράζοντος ἐλαίου καὶ εἰς τὸ τέλος ἀπέκοψαν καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐντὸς τῆς ἑστίας. Τὴν ἰδίαν καὶ ἔτι οἰκτροτέραν τύχην ὑπέστη καὶ ἡ σύζυγός του...» (Βλ. Γ ρ. Κ ώ ν σ τ α, Ἐνέργειαι καὶ δολοφονικὰ ὄργια τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἰδίᾳ ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Καστορίας, Ἀθῆναι 1902, σ. 39, πρβλ. καὶ σ. 15). Τὸ αὐτὸ ἔτος πίπτουν νεκροί: ὁ ἐκ Νερέτης Παπᾶ-Κωνσταντῖνος, ὁ ἐκ Κοντοροπίου Πέτρος Σόπης, ὁ ἐκ Φλωρίνης Κώτσης Πέτρου καὶ ὁ ἐκ Γκορνιτσόβου Ντῖνος Ἰωάννου (αὐτόθι, σ. 40-42).

Τὸ ἔτος 1901 αἱ δολοφονίαι Ἑλλήνων ὑπῆρξαν συχνότεραι. Τὴν 1ην Μαΐου ἐδολοφονήθη ὁ ἐκ Κοστενετσίου Τράϊκος Μάλιος, τὸν δὲ Νοέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐπηκολούθησαν αἱ δολοφονίαι ὀκτὼ ἄλλων Ἑλλήνων τῆς περιοχῆς. Οὗτοι ἦσαν: ὁ ἐκ Δουμπένης Βασίλειος Τσεμάνης, ὁ ἐκ Στρεμπένου ἱερεὺς Δημήτριος Οἰκονόμος, ὁ ἐκ Ζαγοριτσάνης Ἕλλην πρόκριτος Β. Τζόγας, δολοφονηθεὶς ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ κέντρου τῆς κωμοπόλεως, ὁ ἐκ Ρούλιας Στογιάννης Βασίλειος, ὁ ἐκ Λουμπανίτσης Βασίλειος Στογιάννου καὶ τρεῖς γυναῖκες ἐκ Κονομλατίου: ἡ Ἑλένη Στόϊκου, ἡ Μήτραινα Καπιτάνου καὶ ἑτέρα ἀνώνυμος (αὐτόθι, σ. 43-47).

Αἱ δολοφονικαὶ ἐνέργειαι τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου ἐπυκνώθησαν κατὰ τὰ ἔτη 1902-1904, ὁπότε διὰ τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος ἐξηρθρώθησαν αἱ συμμορίαι αὗται καὶ ἐσώθη ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Μακεδονίας.

Ἀλλὰ εἰδικῶς διὰ τὴν ὑπὸ τῆς Ἱστορίας τῶν Σκοπίων μνημονευομένην περίπτωσιν ἑλληνικῶν ἀντιποίνων τῆς Ζαγοριτσάνης, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἀναφερθῇ ἐνταῦθα ὅτι ἡ κωμόπολις αὕτη διὰ τοῦ ἐκ τοῦ χωρίου τούτου καταγομένου Βουλγάρου συνταγματάρχου Jangov κατέστη τὸ κέντρον δράσεως τῶν συμμοριῶν τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου εἰς τὴν περιοχὴν Καστορίας-Φλωρίνης. Διὰ τῆς προαναφερθείσης δὲ δολοφονίας τοῦ Ἕλληνος προκρίτου τῆς κωμοπόλεως ταύτης Β. Τζόγα, μόνου ὑπερασπιστοῦ τῶν 80 περίπου ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν, ἡ κωμόπολις αὕτη εἶχε καταστῆ τὸ κατ' ἐξοχὴν φρούριον ἀμύνης καὶ ἐπιθέσεως τῶν συμμοριῶν τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου (αὐτόθι, σ. 22 καὶ 47).

Αἱ βιαιότητες, εἰς τὰς ὁποίας ἐξετράπησαν τὰ ἑλληνικὰ ἀνταρτικὰ σώματα εἰς Ζέλενιτς καὶ Ζαγορίτσανη, προκαλοῦσαι δικαίως τὸν ἀποτροπιασμὸν καὶ τὴν φρίκην παντὸς ἐντίμου ἀνθρώπου, θὰ ἔδει νὰ μὴ ἐπαναληφθοῦν· καὶ ὅμως αὗται ἐγένοντο ἀφορμὴ μείζονος ἐκτάσεως ἀντεκδικήσεων ἐκ μέρους τῶν βουλγαρικῶν συμμοριῶν—ταύτας ἀντιπαρέρχονται οἱ ἱστορικοὶ τῶν Σκοπίων — διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς Γραδεσνίτσης (74 ἐκ τῶν 180 οἰκιῶν τοῦ χωρίου ἀπετεφρώθησαν, ἄλλαι ἐλεηλατήθησαν καὶ ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς 20 προκρίτους)[1] καὶ τοῦ ὁμαδικοῦ βασανισμοῦ πρὸ τῶν χωρικῶν τῶν 5 προκρίτων τοῦ χωρίου Δομπρομὶρ τοῦ διαμερίσματος Μοριχόβου (Ἰούλιος 1905).

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς βιβλιογραφίας τοῦ ὑπὸ κρίσιν παρόντος ἔργου, εἰδικῶς διὰ τὸ θέμα τῶν ἐν Μακεδονίᾳ βουλγαρικῶν ἐγκλημάτων, τὰ ὁποῖα ἄλλωστε δὲν ἀρνεῖται καὶ ἡ Ἱστορία τῶν Σκοπίων ὑπὸ ἄλλην σκοπιάν, θέτομεν ὑπ' ὄψιν ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων καὶ τὰ κάτωθι ἔργα πρὸς συμπλήρωσιν τῆς βιβλιογραφίας τῆς «Ἱστορίας τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ»: Tragedies of Macedonia: A Record of Greek Victims of Bulgarian

---

1. Μεταξὺ αὐτῶν «ὁ ἐμπνευσμένος ὑποστηρικτὴς τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ παπᾶ-Δημήτριος, ἐμπεσὼν εἰς χεῖρας ὁλοκλήρου στίφους Βουλγάρων, ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον ζητοκραυγάζων ὑπὲρ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Ἑλλάδος, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ ἐκ Πόζαρ Βούλγαρος ἱερεὺς παπᾶ-Γκιοῦρος ἐνεπήγνυε μέχρι λαβῆς τὴν λόγχην εἰς τὸ στόμα του» ΑΥΕ 2930 (1905) 623/16 Ἰουλίου, Προξενεῖον Μοναστηρίου. Πρβλ. Ν. Β λ ά χ ο υ, Τὸ Μακεδονικὸν ὡς φάσις τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος 1878-1908, Ἀθῆναι 1935, σ. 372-373.

Outrages in Macedonia between 1897 and February 1903, London 1903. The Crimes of Bulgaria in Macedonia, Washington 1914. Atrocites Bulgares en Macédoine, Hestia 1913. Δ. Κοκκίνου, Αἱ βουλγαρικαὶ θηριωδίαι καὶ ἡ καταστροφὴ τῶν Σερρῶν, Ἀθῆναι 1914. Les cruautés bulgares en Macédoine Orientale et en Thrace 1912-1913, faits, rapports, documents, temoignages officiels, Athens 1914. Γ. Ἀρβανιτάκη, Dossier bulgare. Contribution à l'histoire de la civilisation bulgare, Génève 1918. Une reponse hellénique à «La verité sur les accusations contre la Bulgarie», Paris 1919.

Βάσει, λοιπόν, τῶν πηγῶν καὶ τῆς συγχρόνου βιβλιογραφίας, ἡ ἐν Μακεδονίᾳ ἀπὸ τοῦ 1896 μέχρι τοῦ 1912 διαμάχη ἀφεώρα τὸν Ἑλληνισμὸν τῆς Μακεδονίας ἐν τῷ κατὰ τῆς βουλγαρικῆς (οὐχὶ δέ τινος «μακεδονικῆς») ἐνόπλου προπαγάνδας ἀγῶνι αὐτοῦ. Τὸ σύνθημα «Ἡ Μακεδονία διὰ τοὺς Μακεδόνας», ριφθὲν ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν πύκνωσιν τῶν γραμμῶν του μὲ ὀπαδοὺς διαφόρων ἐθνικῶν ἀποχρώσεων ἐν Μακεδονίᾳ καὶ τὴν ἐνσωμάτωσιν εἰς τὴν Βουλγαρίαν τῆς αὐτονόμου Μακεδονίας κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ οὐχὶ εἰς τὴν γένεσιν καὶ ἐξέγερσιν νέας ἐθνοφυλετικῆς σλαβικῆς, τῆς σημερινῆς «μακεδονικῆς» τῶν Σκοπίων, δυνάμεως εἰς τὸν χῶρον τοῦτον.

Ἡ ἱστορία τῶν ἐν Μακεδονίᾳ Σλάβων κατὰ τὴν πρὸ τῶν βαλκανικῶν πολέμων περίοδον ἀπετέλει μέρος καὶ προέκτασιν κυρίως τῆς βουλγαρικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἔναντι τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς σερβικῆς ἐν μικροτέρᾳ ἐντάσει.

Ἑπομένως, τὸ ὑπὸ τῆς Ἱστορίας τῶν Σκοπίων ὑποστηριζόμενον ἐθνικῶς αὐθυπόστατον τοῦ «μακεδονικοῦ» στοιχείου, πολλὰ δῆθεν δεινὰ ὑποστάντος, ἕνεκα τῶν ξένων ἐνόπλων προπαγανδῶν, κυρίως τῆς ἑλληνικῆς, εἶναι καθαρὰ φενάκη διὰ τὴν πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Μακεδονίας ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἱστορικὴν περίοδον.

Ἡ μόνη ἀλήθεια εἶναι ὅτι αἱ ἐν Μακεδονίᾳ ἑλληνικαὶ κοινότητες ἐδέχθησαν μίαν ὠργανωμένην καὶ σκληρὰν ἐπίθεσιν πρὸς ἐξαφανισμὸν ἢ ἐκβουλγαρισμὸν παντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ ἐν Μακεδονίᾳ, τῇ συμπράξει τοῦ βουλγαρόφρονος σλαβικοῦ στοιχείου, ὅπου τοῦτο βαθμιαίως εἶχεν εἰσχωρήσει ἐνταῦθα διὰ τῶν εἰρηνικῶν μετακινήσεων ἐντὸς τῆς ἀχανοῦς βυζαντινῆς καὶ τῆς διαδόχου αὐτῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας.

IV. Τὸ τέταρτον (ὄγδοον) μέρος, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Μακεδονία ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Νεοτούρκων μέχρι τῶν βαλκανικῶν πολέμων» (σ. 297-352), περιλαμβάνει τέσσαρα κεφάλαια: Τὸ πρῶτον ὁμιλεῖ περὶ τῆς προετοιμασίας καὶ πορείας τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Νεοτούρκων (σ. 297-305). Βασικῶς ἡ ἔκθεσις τῶν γεγονότων εἶναι ἀληθοφανής. Τὸ δεύτερον κάμνει λόγον περὶ τοῦ ἐθνικοῦ ὁμοσπονδιακοῦ κόμματος καὶ τῶν ἄλλων πολιτικῶν ρευμάτων ὑπὸ τὰς συνθήκας τοῦ καθεστῶτος τῶν Νεοτούρκων (σ. 307-333).

Τὸ τρίτον ἀναφέρεται εἰς τὸ ἐργατικὸν καὶ σοσιαλιστικὸν κίνημα ἐν Μακεδονίᾳ μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν τῶν Νεοτούρκων (σ. 335-344). (Βάσει τῆς μεθόδου τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ δίδεται μαρξιστικὴ ἑρμηνεία εἰς τὸ «ἐργατικὸν» καὶ «σοσιαλιστικὸν» κίνημα ἐν Μακεδονίᾳ. Ἐξ ἄλλου, πρὸ τοῦ β' παγκοσμίου πολέμου δὲν δυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν διὰ καμμίαν βαλκανικὴν χώραν περὶ ἐργατικοῦ κινήματος, διότι τάξις ὠργανωμένη, ὅπως τὴν ἐννοοῦμεν σήμερον διὰ τὰς προηγμένας χώρας, δὲν ὑπῆρχε· ἐργαζόμενοι ναί, ἀλλὰ ὄχι ἐργάται μὲ ταξικὴν συνείδησιν). Καὶ εἰς τὸ τέταρτον ἐρευνᾶται ὁ πολιτιστικομορφωτικὸς βίος ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τὴν περίοδον 1908-1912 (σ. 345-352).

Τὸ ἐθνικὸν ὁμοσπονδιακὸν Κόμμα (1909) προῆλθεν ἐκ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τῆς ἐσωτερικῆς ἐπαναστατικῆς ὀργανώσεως· αἱ ἀρχαὶ τούτου ἀνάγονται εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ Ilinden (σ. 307). Πλὴν ὅμως τόσον τὸ κόμμα τοῦτο ὅσον καὶ ἡ νέα «Ἐσωτερικὴ Μακεδονικὴ Ἐπαναστατικὴ Ὀργάνωσις (V.M.R.O.)» εὑρέθησαν καὶ πάλιν

ὑπὸ τὸν πλήρη ἔλεγχον τῶν βουλγαρικῶν δυνάμεων (σ. 310 καὶ 328-329), ὅπερ σαφῶς ἀποδεικνύει ὅτι πᾶσα ἄλλη σλαβικὴ ἐν Μακεδονίᾳ φυλετικὴ ὀργάνωσις ἦτο ἀνύπαρκτος ἢ καθαρῶς προσωπικοῦ χαρακτῆρος, δι' ὃ καὶ εὐκόλως ἐξεμηδενίζετο.

Ἡ βουλγαρικὴ πλέον V.M.R.O. ὑπὸ τὸν Todor Alexandrov, κατὰ τὴν Ἱστορίαν τῶν Σκοπίων, ἀπὸ τοῦ 1908 μέχρι τοῦ 1912 μετετράπη «εἰς ἀνταρτικὴν τρομακρατικὴν ὀργάνωσιν, ἡ ὁποία ἐξυπηρέτει τὴν κατακτητικὴν πολιτικὴν τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους» (σ. 329). Ἐν συνεχείᾳ ἀπαριθμοῦνται συγκεκριμέναι περιπτώσεις τρομοκρατικῶν ἐνεργειῶν κυρίως διὰ τῆς τοποθετήσεως βομβῶν εἰς τόπους δημοσίων συνάξεων (κυρίως ἀγοράς, ἐμποροπανηγύρεις κ.λ. σ. 329-383 καὶ 359).

Ἡ σερβικὴ παρουσία εἰς τὴν Βόρειον Μακεδονίαν μὲ κέντρον τὴν πόλιν τῶν Σκοπίων (σ. 323-324) καὶ ἡ ἑλληνικὴ πολιτιστικὴ καὶ μορφωτικὴ δραστηριότης ἐν Μακεδονίᾳ μὲ κέντρον τὰς πόλεις: Θεσσαλονίκην, Μοναστήριον καὶ Σέρρας (σ. 324-327), κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1908 ἕως τὸ 1912 περίοδον, ἐκτιμῶνται ἀρνητικῶς διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν προμνημονευθέντων ἀλλαχοῦ τοῦ παρόντος ἀναιτιολογήτων ἀπόψεων. Εἰδικῶς δὲ διὰ τὴν ἑλληνικὴν δραστηριότητα ἐν Μακεδονίᾳ, λέγει τὰ ἑξῆς:

«Αἱ ἑλληνικαὶ λέσχαι μετὰ τὸ 1908 ἀπετέλουν νέαν, παρηλλαγμένην μορφὴν διὰ τὴν συνέχισιν τῆς πολιτικῆς προπαγάνδας καὶ τῆς ἀφομοιωτικῆς δραστηριότητος τῆς «μεγαλοελληνικῆς» ἀστικῆς τάξεως ἐν Μακεδονίᾳ» (σ. 324).

«Πλὴν τῆς δημιουργίας πολιτικῶν λεσχῶν, οἱ Ἕλληνες προέβησαν καὶ εἰς τὴν δημιουργίαν διαφόρων συλλόγων, ἑνώσεων, ἀδελφοτήτων καὶ τῶν παρομοίων, τυπικῶς μὴ πολιτικῶν συλλόγων, ἀλλὰ πάντως μὲ ἔκδηλον προπαγανδιστικὸν καὶ ἐθνικιστικὸν χαρακτῆρα» (σ. 324).

«Ἐν πάσει περιπτώσει, ἡ ἑλληνικὴ προπαγάνδα ἄνευ τῆς παρουσίας τῶν ἀνταρτῶν δὲν ἠδύνατο νὰ κρατήσῃ τὰς θέσεις της ἐν Μακεδονίᾳ, αἱ ὁποῖαι εἶχον κατὰ τὸ παρελθὸν κατακτηθῆ μὲ τρομοκρατίαν, ἐπευλογηθεῖσαν ὑπὸ τῶν σουλτανικῶν ἀρχῶν.

Ὁ μακεδονικὸς πληθυσμὸς εἰς τὴν Νότιον Μακεδονίαν, ὁ ὁποῖος μέχρι τότε ἐκρατεῖτο βιαίως ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριαρχείου, ἐπωφελούμενος τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν καὶ ἐπιμένων εἰς τὸν ἀγῶνα διὰ τὴν χειραφέτησίν του, ἤρχισε νὰ ἐγκαταλείπῃ μαζικῶς τὸ Πατριαρχεῖον. Πρὸς τοῦτο, ἐπειδὴ ὁ μακεδονικὸς πληθυσμὸς δὲν εἶχεν ἰδικήν του ἐκκλησίαν, προσεχώρησεν εἰς τὴν Ἐξαρχίαν, ἡ ὁποία, ὡς σλαβικὸν ἵδρυμα, ἦτο δι' αὐτὸν περισσότερον ἐγγὺς καὶ ἀπετέλει συνεπῶς τὸ πρῶτον καταφύγιον μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ ἑλληνικοῦ κλίματος. Ἰδιαιτέρως ἀποδιωργανωμένη ἦτο ἡ ἑλληνικὴ προπαγάνδα εἰς τὴν περιοχὴν Σερρῶν, ὅπου ἀπεδείχθη πλήρως ἀνίκανος νὰ παρουσιάσῃ ἀντίστασιν εἰς τὰς ἀπελευθερωτικὰς προσπαθείας τῶν ὀπαδῶν τοῦ Sandansky. Ἡ κοινωνικὴ κινητοποίησις τῶν μακεδονικῶν μαζῶν εἰς τὰ νοτιώτερα ἄκρα τῆς Μακεδονίας, τὸν Ἰούλιον τοῦ 1908, κατ' οὐσίαν ἐξεφράσθη ὡς ἀντιπατριαρχικὴ καὶ ἀνθελληνικὴ κίνησις» (σ. 375).

V. Τὸ πέμπτον (ἔνατον) μέρος, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Μακεδονία κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν βαλκανικῶν πολέμων 1912-13» (σ. 355-381), περιλαμβάνει δύο κεφάλαια: Τὸ πρῶτον ἀναφέρεται εἰς τὰ γεγονότα τοῦ πρώτου βαλκανικοῦ πολέμου (σ. 355-373)· δηλαδὴ τὴν συγκρότησιν τῆς βαλκανικῆς ἑνώσεως, τὴν προετοιμασίαν καὶ πορείαν τοῦ πολέμου, τὴν συμμετοχὴν «Μακεδόνων» εἰς τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Τουρκίας ὡς καὶ τὴν δρᾶσιν τῆς «μακεδονικῆς» παροικίας ἐν Πετρουπόλει δι' ἀνεξάρτητον μακεδονικὸν κράτος. Τὸ δεύτερον περιλαμβάνει τὰ γεγονότα τοῦ δευτέρου βαλκανικοῦ πολέμου (σ. 375-381). Συγκεκριμένως ἀναφέρεται εἰς τὴν ἔναρξιν καὶ πορείαν τοῦ πολέμου, τὴν εἰρήνην τοῦ Βουκουρεστίου καὶ τὸν διαμελισμὸν τῆς Μακεδονίας ὡς καὶ τὸ καθεστὼς τῶν συμμαχικῶν Ἀρχῶν ἐν Μακεδονίᾳ.

Τόσον ἡ διπλωματικὴ ὅσον καὶ ἡ στρατιωτικὴ πλευρὰ τῶν βαλκανικῶν πολέμων ἔχουν ἀποτελέσει εὐρὺ ἀντικείμενον ἐρεύνης τῆς διεθνοῦς βιβλιογραφίας οὕτως, ὥστε οὐδὲν τὸ νέον προσφέρει ἡ ἐν τῷ παρόντι ἔργῳ ἀναφορὰ εἰς τοὺς δύο βαλκανικοὺς πολέμους, ἡ ὁποία ἔχει ἐνημερωτικὸν χαρακτῆρα, ἀποβλέπουσα κυρίως εἰς τὴν ἔξαρσιν τῆς συμμετοχῆς τοῦ «μακεδονικοῦ» στοιχείου εἰς τὰ γεγονότα τοῦ 1912-1913.

Ἡ ἔνοπλος συμμετοχὴ τῆς μεγίστης πλειοψηφίας τοῦ «μακεδονικοῦ» στοιχείου, κατὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους, ἐμφανίζεται ὑπὸ «τὴν διοίκησιν τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ» (σ. 367), ἄνευ ἰδίων «αἰτημάτων διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Μακεδονίας καὶ τὴν σύστασιν ἀνεξαρτήτου μακεδονικοῦ κράτους» (σ. 367), ὅπερ ἀποτελεῖ ἑτέραν σαφῆ ἀπόδειξιν ὅτι, ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀποτινάξεως τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Μακεδονίας, τὸ «μακεδονικὸν» στοιχεῖον δὲν εἶχε συλλάβει τὴν ὑπὸ τῆς Ἱστορίας τῶν Σκοπίων ἀποδιδομένην εἰς τὸ στοιχεῖον τοῦτο ἰδέαν ἀνεξαρτήτου τινὸς «μακεδονικοῦ» ἔθνους. Ἐὰν ἱστορικῶς, ἔστω καὶ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος, ἤρχιζε νὰ ὑποφώσκῃ ἐθνική τις «μακεδονικὴ» συνείδησις καὶ ἀναγέννησις, δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ εἰς μίαν δεδομένην στιγμὴν (καὶ ἡ πλέον κατάλληλος ἦτο τῆς περιόδου 1912-1913) νὰ ἐξεγείρετο πρὸς χειραφέτησιν.

Ἡ ὑπὸ κρίσιν Ἱστορία τῶν Σκοπίων προσπαθεῖ νὰ ἐμφανίσῃ τὰς ἐνόπλους «μακεδονικὰς» ὁμάδας ὑπὸ τὸν Jane Sandanski, ὡς ἐχούσας ἀνεξάρτητον γραμμὴν ἐκείνης τοῦ Βουλγάρου Todor Alexandrov (σ. 367)· δὲν εἶναι ὅμως ἀρκούντως πειστική, διότι παρακατιόντως ἀποδίδει εἰς τὰς ὑπὸ τὸν Sandanski ὁμάδας τὸν ρόλον «προφυλακῆς τῆς βουλγαρικῆς μεραρχίας πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην» (σ. 368). Ἡ διαπίστωσις αὕτη, ἂν μή τι ἄλλο, δεικνύει τὸν προσωπικὸν καὶ οὐχὶ τὸν παλλαϊκὸν χαρακτῆρα τῶν περὶ τὴν Μακεδονίαν αὐτονομιστικῶν τάσεων.

Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον καὶ ὁ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἐμφανιζόμενος Jane Sandanski ὡς σύμβολον τῆς ἀνεξαρτήτου «ἐθνοφυλετικῆς Μακεδονίας» ἀναγκάζεται νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν τότε πραγματικότητα. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τὰς ἀνεδαφικὰς ἐνεργείας ὁμάδος «Μακεδόνων αὐτονομιστῶν» ἐν Ρωσίᾳ ὑπὸ τὸν Čuporovski καὶ τὸν Misirkov καὶ ἐν Ἑλβετίᾳ ὑπὸ τὸν Kočarev πρὸς δημιουργίαν ἀνεξαρτήτου ἢ αὐτονόμου «μακεδονικοῦ» κράτους. Αἱ διαμαρτυρίαι καὶ τὰ ὑπομνήματα των οὐδεμίαν ἀπήχησιν εὗρον τόσον ἐν Μακεδονίᾳ ὅσον καὶ κατὰ τὰς διεθνεῖς συσκέψεις (σ. 369-373 καὶ 417-420).

VI. Τὸ ἕκτον (δέκατον) μέρος, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Μακεδονία κατὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον» (σ. 385-437), περιλαμβάνει ἓξ κεφάλαια: Τὸ πρῶτον ἀναφέρεται εἰς τὴν ἔναρξιν τοῦ πολέμου (σ. 385-389) καὶ τὴν εἴσοδον τῆς Βουλγαρίας εἰς αὐτὸν (σ. 389-390), τὸ δεύτερον κάμνει εἰδικὸν λόγον περὶ τοῦ μετώπου τῆς Θεσσαλονίκης, δηλαδὴ περὶ τῆς δημιουργίας καὶ τῆς διασπάσεως τούτου (σ. 391-400), τὸ τρίτον ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ καταστάσεως ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῶν ξένων δυνάμεων, Γερμανοβουλγαρικῶν καὶ τῆς Ἀντάντ (σ. 401-415), τὸ τέταρτον περὶ τῆς σχέσεως τοῦ «μακεδονικοῦ» μεταναστευτικοῦ κόσμου ἔναντι τοῦ πολέμου (σ. 417-420), τὸ πέμπτον περὶ τῆς ἱδρύσεως τοῦ βασιλείου τῶν Νοτιοσλάβων (σ. 421-431) καὶ τὸ ἕκτον περὶ τοῦ «μακεδονικοῦ» ζητήματος εἰς τὴν συνδιάσκεψιν τῶν Παρισίων (σ. 433-437).

Τὰ γεγονότα ἐν τῷ συνόλῳ των ἐκτίθενται κατὰ ἕνα ἀληθοφανῆ καὶ ἐπιστημονικὸν τρόπον, ἀλλὰ ἀσκόπως, διότι εἶναι πολλαχόθεν γνωστά.

Γ' Τόμος

I. Τὸ πρῶτον (ἑνδέκατον) μέρος, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Μακεδονία μεταξὺ τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων» (σ. 7-166), περιλαμβάνει τὰ κάτωθι κεφάλαια:

Τὸ πρῶτον ἐπιγράφεται: «Ἡ κατάστασις ἐν Μακεδονίᾳ ἐν τῷ Σερβοκροατοσλοβενικῷ Βασιλείῳ μέχρι τοῦ συντάγματος τοῦ Vidovden» (σ. 7-27)· ἐνταῦθα γίνεται λόγος: 1. Περὶ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς νέας ἐξουσίας ἐν Γιουγκοσλαβίᾳ μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον καὶ τῶν κοινωνικοοικονομικῶν συνθηκῶν ἐν Νοτίῳ Γιουγκοσλαβίᾳ (σ. 7-14). 2. Περὶ τῆς ἐμφανίσεως τῶν πολιτικῶν κομμάτων καὶ ὀργανώσεων ἐν Νοτίῳ Γιουγκοσλαβίᾳ μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον (σ. 14-17). 3. Περὶ τῆς διεξαγωγῆς καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν κοινοτικῶν ἐκλογῶν ἐν Νοτίῳ Γιουγκοσλαβίᾳ (σ. 17-20). 4. Περὶ τῆς ἐκλογικῆς ἐκστρατείας ἐν Νοτίῳ Γιουγκοσλαβίᾳ διὰ τὴν Συντακτικὴν Ἐθνοσυνέλευσιν (σ. 20-23). 5. Περὶ τοῦ Συντάγματος τοῦ Vidovden, τοῦ 1921 (σ. 23-27).

Τὸ δεύτερον ἐπιγράφεται: «Ὁ οἰκονομικὸς καὶ πολιτιστικὸς ἐκπαιδευτικὸς βίος εἰς τὴν Μακεδονίαν τοῦ Βαρδαρίου μετὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ Vidovden μέχρι τῆς δικτατορίας τῆς ἕκτης Ἰανουαρίου» (σ. 29-58). Ἐνταῦθα γίνεται λόγος: 1. Περὶ τῆς ἀγροτικῆς μεταρρυθμίσεως καὶ τῆς καταστάσεως εἰς τὴν γεωργίαν (σ. 29-34). 2. Περὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς βιομηχανίας (σ. 34-37). 3. Περὶ τῶν πολιτικῶν κομμάτων εἰς τὴν «Μακεδονίαν τοῦ Βαρδαρίου» (σ. 37-39). 4. Περὶ τῆς τρομοκρατίας τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου εἰς τὴν «Μακεδονίαν τοῦ Βαρδαρίου» (σ. 39-41). 5. Περὶ τῆς ἀνανεώσεως τῆς κομματικῆς ὀργανώσεως (σ. 41-44). 6. Περὶ τῆς συζητήσεως ἐντὸς τοῦ Κ.Κ.Γ. ἐπὶ τοῦ «μακεδονικοῦ» ζητήματος (σ. 44-47). 7. Περὶ τοῦ κινήματος τῶν ἐργαζομένων καὶ τῶν νέων κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἐτῶν 1925-1929 (σ. 47-50). 8. Περὶ τῆς δράσεως τῆς V.M.R.O. (Ἡνωμένης) εἰς τὴν «Μακεδονίαν τοῦ Βαρδαρίου» (σ. 51-56). 9. Περὶ τῆς ἐκπαιδευτικῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἀποεθνικοποιήσεως τοῦ «μακεδονικοῦ» λαοῦ (σ. 56-58).

Τὸ τρίτον ἐπιγράφεται: «Ἡ Μακεδονία τοῦ Βαρδαρίου ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐπιβουλῆς τῆς μοναρχοφασιστικῆς δικτατορίας μέχρι τοῦ πολέμου τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1941» (σ. 59-67). Ἐνταῦθα ἐξετάζονται: Αἱ ἐπιπτώσεις τῆς παγκοσμίου οἰκονομικῆς κρίσεως διὰ τὴν «Μακεδονίαν» (σ. 59-62) καὶ ἡ ἄνισος ἀνάπτυξις καὶ ἡ οἰκονομικὴ καθυστέρησις εἰς τὴν «Μακεδονίαν τοῦ Βαρδαρίου» (σ. 62-67).

Τὸ τέταρτον, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Τὰ πρῶτα ἔτη τῆς μοναρχοφασιστικῆς δικτατορίας εἰς τὴν Μακεδονίαν τοῦ Βαρδαρίου» (σ. 69-77), ἀναφέρεται εἰς τὴν τρομοκρατίαν καὶ τὴν ἀφομοιωτικὴν πολιτικὴν τοῦ δικτατορικοῦ καθεστῶτος ἐν «Μακεδονίᾳ» (σ. 69-73), τὴν ἐξασθένησιν τῆς δικτατορίας καὶ τὴν δραστηριοποίησιν τοῦ Κ.Κ.Γ. εἰς τὴν ἰδίαν περιοχὴν (σ. 73-77).

Τὸ πέμπτον, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἡ πολιτικὴ ζωὴ καὶ οἱ ἐκλογικοὶ ἀγῶνες εἰς τὴν Μακεδονίαν τοῦ Βαρδαρίου κατὰ τὰ ἔτη 1933-1935» (σ. 79-96), ἀναφέρεται εἰς τὰς κοινοτικὰς ἐκλογὰς τοῦ 1933 καὶ 1935 (σ. 79-84), εἰς τὴν δραστηριότητα τοῦ Κ.Κ.Γ. κατ' αὐτὰς (σ. 69-73), τὴν ἐξασθένησιν τῆς δικτατορίας καὶ τὴν δραστηριοποίησιν τοῦ Κ.Κ.Γ. εἰς τὴν «Μακεδονίαν τοῦ Βαρδαρίου» (σ. 84-88) καὶ τὴν πρόοδον τοῦ ἀντιφασιστικοῦ καὶ ἐργατικοῦ κινήματος (σ. 94-96).

Τὸ ἕκτον, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Οἱ ἀγῶνες καὶ αἱ ζυμώσεις εἰς τὴν Μακεδονίαν τοῦ Βαρδαρίου κατὰ τὰ ἔτη 1936-1938» (σ. 97-113) καὶ τὸ ἕβδομον, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Μακεδονία τοῦ Βαρδαρίου κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐκρήξεως τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου» (σ. 115-129), ὁμιλοῦν περὶ τῆς αὐξούσης δραστηριότητος τοῦ Κ.Κ.Γ. εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ 1936 μέχρι τοῦ 1940.

Τὸ ὄγδοον, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ὁ πόλεμος τοῦ Ἀπριλίου καὶ ὁ διαμελισμὸς τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸ 1941» (σ. 131-136) κάμνει λόγον

περὶ τῆς καταλήψεως τοῦ γιουγκοσλαβικοῦ χώρου ὑπὸ τῶν Γερμανῶν καὶ περὶ τῆς περιόδου τῆς Κατοχῆς.

Καὶ τέλος, τὸ ἔνατον κεφάλαιον, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ὁ Τύπος, ὁ πολιτισμὸς καὶ αἱ καλαὶ τέχναι εἰς τὴν Μακεδονίαν τοῦ Βαρδαρίου κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μεσοπολέμου 1918-1941» (σ. 137-166), ἀναφέρεται εἰς τὴν δραστηριότητα τοῦ Τύπου, τὴν λογοτεχνίαν, τὸ θέατρον καὶ τὴν ζωγραφικήν.

Ἐκ τῆς μελέτης τοῦ παρόντος μέρους, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζεται διὰ τὸ ἀντισερβικὸν καὶ ἀντιβουλγαρικὸν πάθος, δύνανται νὰ συναχθοῦν τὰ κάτωθι: Παγία πολιτικὴ τοῦ Βελιγραδίου ἐν σχέσει μὲ τὸ «μακεδονικὸν» ζήτημα, ὅπως τίθεται τοῦτο σήμερον ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων τῶν Σκοπίων, κατὰ τὴν περίοδον τοῦ μεσοπολέμου, ἤτο ἡ μὴ ἀναγνώρισις «μακεδονικῆς» τινος ἐθνότητος ἐν Νοτίῳ Γιουγκοσλαβίᾳ· τὸ Βελιγράδιον ἀπέβλεπεν εἰς τὸν ἐκσερβισμὸν τῆς περιοχῆς αὐτῆς (σ. 37).

Ἡ Ἐσωτερικὴ Μακεδονικὴ Ἐπαναστατικὴ Ὀργάνωσις (V.M.R.O.), ὑπὸ τοὺς Βουλγάρους ἡγέτας Todor Alexandrov καὶ Alexandar Protojerov, ἐνέτεινε τὰς προσπαθείας της πρὸς δημιουργίαν αὐτονομιστικοῦ κινήματος εἰς τὴν Νότιον Γιουγκοσλαβίαν, μὲ σκοπὸν τὴν προσάρτησιν τοῦ χώρου τούτου εἰς τὸ βουλγαρικὸν κράτος, κατὰ παλαιὰν καὶ συνήθη τακτικὴν τῆς Σόφιας (σ. 39-41 καὶ 51).

Ἀλλὰ καὶ τὸ Κ.Κ.Γ. δὲν ἐτήρησε συνεπῆ πολιτικὴν ἔναντι τοῦ αὐτοῦ ζητήματος. Κατ' ἀρχὰς ἠρνήθη παντελῶς τὴν ὕπαρξιν χωριστῆς ἐθνότητος ἐν Νοτίῳ Γιουγκοσλαβίᾳ, ἐν συνεχείᾳ ἠκολούθησε ἀσαφῆ πολιτικὴν ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ τελικῶς, λόγῳ νέας πολιτικῆς σκοπιμότητος καὶ τακτικῆς, ἀνεγνώρισεν ὅ,τι πρό τινος ἠρνεῖτο. Ἰδοὺ τί διδάσκει ἐν προκειμένῳ ἡ Ἱστορία τῶν Σκοπίων εἰς τὴν παράγραφον: «Συζητήσεις ἐντὸς τοῦ Κόμματος ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ καὶ τοῦ μακεδονικοῦ ζητήματος» (σ. 44-47).

«Ὁ τότε (1923) Γραμματεὺς τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Simo Marković ἐπρέσβευε τὴν ἰδέαν ὅτι «οἱ Σέρβοι, οἱ Κροάται καὶ οἱ Σλοβένοι δύνανται νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς τρεῖς κλάδοι μιᾶς ἐθνότητος». Εἰς τὴν δευτέραν γενικὴν συνδιάσκεψιν τοῦ Κ.Κ.Γ., λαβοῦσαν χώραν τὸν Μάϊον τοῦ 1923, συνεζητήθη μὲ μεγαλυτέραν σοβαρότητα τὸ ἐθνικὸν ζήτημα. Ἐν τῷ μεταξὺ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν δὲν ἀπεκρυσταλλώθη ἐντελῶς ὀρθὴ τοποθέτησις. Συνεπείᾳ τούτου, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους 1923, διεξήχθη ζωηροτάτη συζήτησις διὰ μέσου τοῦ κομματικοῦ Τύπου ὡς καὶ εἰς τὰς συγκεντρώσεις καὶ τὰς συσκέψεις περὶ τὴν τηρητέαν γραμμὴν τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος εἰς τὴν Γιουγκοσλαβίαν. Τὸ βιβλίον τοῦ Simo Marković: «Τὸ ἐθνικὸν ζήτημα ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ μαρξισμοῦ» (δημοσιευθὲν κατὰ τὸ ἔτος 1923) ὡς καὶ ἄλλα κείμενά του ἐχρησίμευσαν ὡς ἀφορμὴ διὰ τὴν ὑποκίνησιν εὐρείας πολεμικῆς».

«Διὰ τὸν Marković δὲν ὑφίστατο Μακεδονικὸν Ἔθνος εἰς τὸν παρόντα χρόνον, κατὰ τὴν σύγχρονον μαρξιστικὴν σημασίαν τοῦ ὅρου, ἔστω καὶ ἂν ὑφίστατο οἱοδήποτε μακεδονικὸν ζήτημα, περιπεπλεγμένον ἕνεκα τῆς ἐθνογραφικῆς πολυχρωμίας τῆς Μακεδονίας, δεδομένου ὅτι οὔτος ἐπίστευεν, ὅτι ἡ Μακεδονία κατοικεῖται ἀπὸ ἄτομα ἀνήκοντα εἰς τὰ βαλκανικὰ ἔθνη καὶ ἀπὸ ἐθνικὰς μειονότητας (Ἀλβανοὺς καὶ Τούρκους). Διὰ τοῦτο καὶ προεξώφλει οὗτος ὅτι, εἰς περίπτωσιν μονοπλεύρου ἐπιλύσεως τοῦ μακεδονικοῦ ζητήματος πρὸς ὄφελος τῶν συμφερόντων μόνον μιᾶς βαλκανικῆς ἀστικῆς τάξεως, θὰ αὐξηθῇ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν ἄλλων βαλκανικῶν κυριάρχων τάξεων. Τὴν πλέον αὐθεντικὴν καταδίκην τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Simo Marković ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος ἐξέδωσεν ἡ τρίτη παγγιουγκοσλαβικὴ συνδιάσκεψις τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος τῆς Γιουγκοσλαβίας, ἡ ὁποία ἔλαβε χώραν ἐν παρανομίᾳ εἰς τὸ Βελιγράδιον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1924... Διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸ τρίτον παγγιουγκοσλαβικὸν συνέδριον εἶχε γίνει ἀπόπειρα νὰ ἐκτεθοῦν ἰδεολογικοπολιτικαὶ ἀπόψεις τηρητέας τακτικῆς ἐπὶ τοῦ μακεδονικοῦ ζητήμα-

τος... ταὐτοχρόνως ὅμως διετηροῦντο ὡρισμέναι παλαιαὶ ἐσφαλμέναι γνῶμαι καὶ παρεξηγήσεις σχετικῶς πρὸς τὸ μακεδονικὸν ἔθνος... ὁ πληθυσμὸς τῆς Μακεδονίας ἐθεωρεῖτο ὡς ποικιλοεθνὴς πληθυσμός, συγκροτούμενος κυρίως ἐκ κατοίκων, ἀνηκόντων εἰς τὰ ἄλλα βαλκανικὰ ἔθνη, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐσήμαινεν ὅτι ὁ μακεδονικὸς λαὸς δὲν ἐθεωρεῖτο διαμορφωμένη ὁλότης».

«Διὰ τὴν δασάφησιν καὶ ἐκλαΐκευσιν τῶν θέσεων καὶ καθηκόντων τοῦ Ἀνεξαρτήτου Ἐργατικοῦ Κόμματος Γιουγκοσλαβίας (δηλαδὴ τοῦ Κ.Κ.Γ.), ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ ὀξύτατον ἐθνικὸν καὶ ἀγροτικὸν πρόβλημα τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1924, εἶχεν ἐκτυπωθῆ τὸ φυλλάδιον τοῦ Konstantit Novaković «Μακεδονία, Μακεδονία. Γῆ γεωργῶν»... διὰ νὰ εἴπωμεν τὴν ἀλήθειαν, εἰς τὸ φυλλάδιον τοῦτο δὲν ἐπετυγχάνετο κατηγορηματικὴ καὶ σαφὴς ἀποκρυστάλλωσις τῶν ἀντιλήψεων σχετικῶς πρὸς τὴν ὕπαρξιν ἢ μὴ τοῦ μακεδονικοῦ ἔθνους».

Τὰ ἀνωτέρω ἀποδεικνύουν διὰ μίαν ἄλλην φορὰν ὅτι μέχρι πρό τινων ἐτῶν ἡ πολιτικὴ σκοπιμότης καὶ οὐχὶ ἡ ἐθνικὴ πραγματικότης ἐδημιούργει τὸ ζήτημα τοῦτο. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἀποδοκιμάζει ἡ παροῦσα Ἱστορία, θεωροῦσα τὴν σύγχυσιν πολιτικῆς καὶ ἐθνικῆς σκοπιμότητος περὶ τὸ πρόβλημα τοῦτο ἔργον τῆς βουλγαρικῆς διπλωματίας: «Ἡ σφαλερότης τῆς θέσεως τῆς V.M.R.O. (Ἡνωμένης) συνίστατο ἐν πρώτοις εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι αὕτη ἀντελαμβάνετο τὸ μακεδονικὸν ζήτημα κυρίως ὡς πολιτικὸν καὶ ὄχι ὡς ἐθνικὸν ζήτημα... εἰς τὰ δημοσιεύματα καὶ τὰ ἔγγραφα τῆς V.M.R.O. (Ἡνωμένης) περιεπλέκοντο καὶ διεσταυροῦντο σφαλεραὶ ἀντιλήψεις, ὅτι δηλαδὴ ὁ πληθυσμὸς τῆς Μακεδονίας ἀποτελεῖται κυρίως ἐκ «Μακεδόνων Βουλγάρων», δηλαδὴ ὅτι οἱ Μακεδόνες εἶναι «Βούλγαροι». Ἡ τοιαύτη ἀσυνέπεια καὶ ἀσάφεια ἀπόψεων προεκάλει ἀναποφεύκτως σύγχυσιν, ἐθόλωνε τὸν ἐθνικοπολιτικὸν προσανατολισμὸν καὶ τὴν προσφορὰν τῆς V.M.R.O.» (σ. 55).

Τὰ ὑπὸ τῶν συγγραφέων τοῦ παρόντος μέρους παρεχόμενα στοιχεῖα περὶ τῆς πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς Γιουγκοσλαβίας καὶ μάλιστα τοῦ νοτίου τμήματος αὐτῆς (τῆς σημερινῆς Λ.Δ. Σκοπίων) εἶναι ἀξιόλογα καὶ διαφωτιστικά.

II. Τὸ δεύτερον (δωδέκατον) μέρος, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἡ Μακεδονία τοῦ Πιρὶν ἀπὸ τοῦ 1918 μέχρι τοῦ 1941» (σ. 169-244), ἀναφέρεται πρῶτον εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν θέσιν τῶν «Μακεδόνων» ἐν Βουλγαρίᾳ μέχρι τέλους τοῦ 1924 (σ. 169-197) καὶ δεύτερον εἰς τὴν αὐτονομιστικὴν κίνησιν τῆς V.M.R.O. μέχρι τοῦ 1934 (σ. 199-244).

III. Τὸ τρίτον (δέκατον τρίτον) μέρος, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἡ Μακεδονία τοῦ Αἰγαίου ἀπὸ τοῦ 1914 μέχρι τοῦ 1941» (σ. 247-275), διαιρεῖται εἰς δύο κεφάλαια: Τὸ πρῶτον ἐπιγράφεται «Ἀλλαγαὶ τῆς ἐθνικῆς συστάσεως τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὴν Μακεδονίαν τοῦ Αἰγαίου» (σ. 247-260). Ἐνταῦθα ἀναφέρονται τὰ κάτωθι: 1. Εὐθὺς μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον κατεβλήθησαν ἔντονοι προσπάθειαι ἀπὸ μέρους τῶν Ἑλληνικῶν Κυβερνήσεων διὰ τὴν ἀλλαγὴν τῆς ἐθνικῆς συστάσεως τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὴν Μακεδονίαν (Μακεδονίαν τοῦ Αἰγαίου κατὰ τὴν Ἱστορίαν τῶν Σκοπίων). Αἱ συνθῆκαι τοῦ Νεϊγὺ τοῦ 1919 μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Βουλγαρίας καὶ τῆς Λωζάννης τοῦ 1923 μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας περὶ ἀμοιβαίας ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν ἐπέφερε σημαντικὰς ἀλλαγὰς εἰς τὴν ἐθνικὴν σύστασιν τοῦ πληθυσμοῦ. Παρὰ ταῦτα, κατὰ τὴν Ἱστορίαν, εἰς τὰς περιοχὰς Καστορίας, Φλωρίνης καὶ Ἐδέσσης καὶ μετὰ τὰς ἀνωτέρω συνθήκας ἐκυριάρχει τὸ «μακεδονικὸν ἐθνικὸν στοιχεῖον» (σ. 247-250).

Ἐν συνεχείᾳ γίνεται λόγος περὶ τῶν διεθνῶν συνθηκῶν προστασίας τῶν μειονοτήτων γενικῶς καὶ τῆς θέσεως τῶν «Μακεδόνων» ἐν Ἑλλάδι εἰδικῶς· μνημονεύεται τὸ μη-

δέποτε ἐφαρμοσθὲν Πρωτόκολλον Kalfov - Πολίτη τοῦ 1924, βάσει τοῦ ὁποίου ἀνεγνωρίζετο βουλγαρικὴ μειονότης ἐν Ἑλλάδι καὶ ἑλληνικὴ ἐν Βουλγαρίᾳ (σ. 250-253).

Τέλος, γίνεται ἱστορικὴ ἀνασκόπησις τοῦ πολιτικοῦ βίου ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τοῦ 1923 μέχρι τοῦ 1932 διὰ νὰ τονισθῇ ὅτι τὸ Κ.Κ.Ε. κατὰ τὸ 1924 ἐτάχθη ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτήτου Μακεδονίας ἐντὸς μιᾶς Βαλκανικῆς Ὁμοσπονδίας (σ. 253-257) καὶ ἐκτίθεται ἡ διαμάχη μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Γιουγκοσλαβίας διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν ἐν Ἑλλάδι Σλαβοφώνων ὡς Σέρβων καὶ Βουλγάρων (σ. 257-260), διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν διαπίστωσιν ὅτι τὸ ζήτημα τῆς «μακεδονικῆς ἐθνικῆς μειονότητος» οὐδέποτε ἀπησχόλησε τὰ τρία ἐνδιαφερόμενα γειτονικὰ κράτη (σ. 259).

Τὸ δεύτερον ἐπιγράφεται «Ἡ θέσις τῶν Μακεδόνων ἐν Ἑλλάδι μέχρι τῆς φασιστικῆς κατοχῆς» (σ. 261-275). Ἐνταῦθα γίνεται λόγος περὶ τῆς ἱδρύσεως καὶ τῆς δράσεως τῆς V.M.R.O. (Ἡνωμένης) εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Μακεδονίαν (σ. 264-269) τῆς ἀλλαγῆς τακτικῆς τοῦ Κ.Κ.Ε. ὡς πρὸς τὸ «μακεδονικὸν» ζήτημα (σ. 269-270) καὶ περὶ τῆς καταδιώξεως τῶν «Μακεδόνων» κατὰ τὴν περίοδον τῆς δικτατορίας τοῦ Μεταξᾶ (σ. 270-275).

Αἱ θέσεις τοῦ συγγραφέως τοῦ μέρους τούτου, Hristo Andonovski, εἶναι ἤδη γνωσταί, δημοσιευθεῖσαι εἰς τρεῖς ἄλλας ἐργασίας του ὑπὸ τοὺς τίτλους:

«Diplomatska Antimakedonska Igra (Διπλωματικὴ ἀντιμακεδονικὴ συμπαιγνία), Σκόπια 1969[1]. «V.M.R.O. (obedineta) vo Egejska Makedonija» (Ἡ ἐσωτερικὴ μακεδονικὴ ἐπαναστατικὴ ὀργάνωσις εἰς τὴν Μακεδονίαν τοῦ Αἰγαίου[2]). «Vistina za Egejska Makedonija (Ἡ ἀλήθεια περὶ τῆς Μακεδονίας τοῦ Αἰγαίου)», Σκόπια 1971[3].

Ἡ διήκουσα ἔννοια τῶν ἀνωτέρω ἐργασιῶν τοῦ συγγραφέως εἶναι νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Μακεδονίαν ὑφίσταται εἰσέτι σλαβικὴ «μακεδονικὴ» μειονότης, μὴ ἀπολαύουσα τῶν ὑπὸ τῶν διεθνῶν συνθηκῶν προβλεπομένων μειονοτικῶν δικαιωμάτων. Ἀλλὰ ἡ ἔρευνα τοῦ συγγραφέως, καθαρῶς δημοσιογραφικοῦ καὶ προπαγανδιστικοῦ χαρακτῆρος, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἀναφέρεται εἰς τὸ ἀνύπαρκτον σήμερον ἀντικείμενον ἐρεύνης, δὲν στηρίζεται ἐπὶ συγκεκριμένων ἱστορικῶν πηγῶν, ἀκόμη καὶ διὰ τὸ παρελθόν. Ὁ ἴδιος ἀναγκάζεται νὰ ἐμφανίσῃ μίαν πραγματικότητα διάφορον ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἐπιθυμεῖ ἡ ὑπὸ κρίσιν Ἱστορία. Δηλαδή, ἀνατρέχων εἰς τὰς διεθνεῖς συνθήκας ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ μακεδονικοῦ χώρου (1913) καὶ ἑξῆς, διαπιστώνει ὅτι τὸ κατ' αὐτὸν «μακεδονικὸν» ζήτημα ὑπὸ τὴν γενικὴν ἢ μειονοτικὴν αὐτοῦ μορφὴν οὐδόλως ἀπησχόλησε τὴν διπλωματίαν τῶν χωρῶν τῆς Βαλκανικῆς. Ἡ Ἱστορία τῶν Σκοπίων ἑρμηνεύει, ὡς συνήθως, τὸ γεγονὸς τοῦτο ὡς ἀποτέλεσμα τῶν ἐπεκτατικῶν συμφερόντων τῶν γειτονικῶν πρὸς τὸν χῶρον τῆς Μακεδονίας κρατῶν, ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι ἡ ἱστορία ἀγνοεῖ τὸ «μακεδονικὸν» ζήτημα τῶν Σκοπίων, διότι ἁπλούστατα τοῦτο ἦτο ἀνύπαρκτον, ὅπως ἐπὶ ἐσφαλμένης βάσεως τίθεται τοῦτο σήμερον ὑπὸ τῆς «Ἱστορίας τοῦ Μακεδονικοῦ Ἔθνους» τῶν Σκοπίων.

IV. Τὸ τέταρτον (δέκατον τέταρτον) μέρος, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐθνικὸς - ἀπελευθερωτικὸς πόλεμος καὶ ἡ Ἐπανάστασις εἰς τὴν Μακεδο-

1. Ἰδὲ ἐκτενὲς βιβλιογραφικὸν σημείωμα εἰς Δελτίον Σλαβικῆς Βιβλιογραφίας 27 (1970), σ. 59-65.

2. Ἐδημοσιεύθη εἰς Glasnik τοῦ Ἰνστιτούτου Ἐθνικῆς Ἱστορίας τῶν Σκοπίων 3 (1969), σ. 103-116 καὶ ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει ἀνεδημοσιεύθη εἰς τὸ ἡμέτερον Δελτίον Σλαβικῆς Βιβλιογραφίας 28 (1970), σ. 65-82.

3. Ἰδὲ βιβλιογραφικὸν σημείωμα εἰς Δελτίον Γιουγκοσλαβικῆς Βιβλιογραφίας 1 (1971), σ. 17-32.

νίαν» (σ. 279-476), περιλαμβάνει ὀκτὼ κεφάλαια: Τὸ πρῶτον κάμνει λόγον περὶ τῆς Κατοχῆς ἐν Μακεδονίᾳ (σ. 279-301),τὸ δεύτερον περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ἐπαναστάσεως (σ. 303-316), τὸ τρίτον περὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τὸ 1942 (σ. 317-351), τὸ τέταρτον περὶ τῆς ἀκμῆς τῆς ἐπαναστάσεως (σ. 353-394), τὸ πέμπτον περὶ τῆς γενικῆς λαϊκῆς ἐξεγέρσεως (σ. 395-424), τὸ ἕκτον περὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Μακεδονίας (σ. 425-455) καὶ τὸ ἕβδομον περὶ τῆς ἀπελευθερώσεως ὁλοκλήρου τῆς Γιουγκοσλαβίας (σ. 457-461). Τὸ τελευταῖον κεφάλαιον πραγματεύεται περὶ τῶν ἐκδηλώσεων πολιτισμοῦ καὶ τέχνης κατὰ τὴν περίοδον τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος (σ. 463-476).

Τὸ μέρος τοῦτο ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς τὰ γεγονότα τῶν ἐτῶν 1940-1944, διότι ἐνταῦθα δίδεται σαφὴς εἰκὼν τῆς ἕνεκα τοῦ β' παγκοσμίου πολέμου καὶ τῶν ἀγώνων τοῦ Κ.Κ.Γ. δημιουργηθείσης, τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ἱστορίᾳ, σημερινῆς ἐθνοφυλετικῆς καὶ κρατικῆς ὑποστάσεως εἰς τὴν Νότιον Γιουγκοσλαβίαν, διὰ τῆς συστάσεως τῆς Λαϊκῆς Δημοκρατίας τῶν Σκοπίων.

Τὸ ὑπὸ τῶν συγγραφέων τοῦ παρόντος μέρους ἐκτιθέμενον ὑλικὸν ἀποτελεῖ τὴν βασικὴν καὶ κατ' ἐξοχὴν πηγὴν μελέτης καὶ ἑρμηνείας τοῦ νέου φαινομένου τῆς Λ.Δ. τῶν Σκοπίων. Πᾶσα ἱστορικὴ ἀναδρομὴ εἰς τὸ ἀπώτερον ἢ πρόσφατον παρελθὸν πρὸς αἰτιολόγησιν τῆς παρούσης καὶ ἐν ἐξελίξει εἰσέτι εὑρισκομένης νέας καταστάσεως, ὅπερ φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ ἕνα τῶν βασικῶν σκοπῶν τῆς παρούσης Ἱστορίας, ἐλέγχεται, τόσον ἐξ ἐπόψεως μεθόδου ἐρεύνης, ὅσον καὶ ἀντικειμενικῆς ἑρμηνείας τῶν πηγῶν, ὡς ἀνακριβὴς καὶ ἀντιεπιστημονική.

Γενικαὶ Παρατηρήσεις

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω μελέτης καὶ κριτικῆς τῶν ἐπὶ μέρους θέσεων τοῦ β' καὶ γ' τόμου τῆς «Ἱστορίας τοῦ Μακεδονικοῦ Ἔθνους» (τίτλος μὲ δύο ἑλληνικὰς λέξεις καὶ μίαν σερβικήν), δυνάμεθα νὰ ἀναχθῶμεν εἰς γενικάς τινας παρατηρήσεις ἱστορικοῦ καὶ μεθοδολογικοῦ χαρακτῆρος.

1. Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων δὲν δυνάμεθα νὰ ὁμιλῶμεν περὶ τῆς «Ἐθνικῆς Ἱστορίας τῶν Σκοπίων», διότι οἱ Σλάβοι ἐμφανίζονται εἰς τὰ Βαλκάνια περὶ τὸν 6ον περίπου μ.Χ. αἰῶνα, ἐνῷ οἱ Σλάβοι τῶν Σκοπίων εἶναι συνονθύλευμα σλαβικῶν φυλῶν, ἄνευ φυλετικῆς ὁμοιογενείας καὶ συνεκτικότητος, οἱ ὁποῖοι τώρα προσπαθοῦν νὰ δημιουργήσουν ἱστορίαν. Καὶ ἀκριβῶς διὰ τὸν ἴδιον λόγον δὲν δυνάμεθα νὰ ὁμιλῶμεν οὔτε καὶ περὶ ἱστορίας των ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος μέχρι τοῦ τέλους τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου, οὐδὲ καὶ μέχρι τοῦ 1944. Ἀπὸ τοῦ 1944 καὶ ἐντεῦθεν ὅμως δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ προσπαθείας νὰ δημιουργηθῇ οὕτως ἢ ἄλλως «Μακεδονικὸν Κράτος τῶν Σκοπίων». Ἀλλὰ διὰ νὰ διαμορφωθῇ τοῦτο εἰς κράτος μὲ τὴν ἔννοιαν ἑνὸς συγχρόνου κράτους ἔστω «σοσιαλιστικοῦ-ὁμοσπονδιακοῦ», καθ' ἣν στιγμὴν συγκρούεται θανασίμως πρὸς τὸ βουλγαρικόν, θὰ χρειασθῇ νὰ παρέλθουν αἰῶνες. Μόνον ἀφοῦ δημιουργηθῇ παράδοσις καὶ ἐθνικὴ συνείδησις, τότε θὰ ἠμποροῦν νὰ ὁμιλοῦν καὶ περὶ «Μακεδονικοῦ κράτους», ἀλλὰ ἄνευ Μακεδονίας πάλιν.

2. Ὁ μελετητὴς τῆς Ἱστορίας τῶν Σκοπίων παρατηρεῖ ὅτι ὑπάρχει μία καταφανὴς ἀντίφασις εἰς τὸν σκοπόν της:

α) Ἐνῷ θέλει νὰ δημιουργήσῃ μίαν ἐθνικὴν ἀπαρχήν, μίαν ἱστορικὴν ἀφετηρίαν τοῦ λεγομένου «μακεδονικοῦ» ἔθνους, δὲν παρουσιάζει οὐδεμίαν, οὔτε ἐθνικὴν οὔτε θρησκευτικήν, παράδοσιν τῆς ἐθνικῆς του πορείας ἀπὸ τοὺς μυθικοὺς χρόνους μέχρι σήμερον, διότι αὐτὰ τὰ δύο στοιχεῖα, ἐθνικὴ καὶ θρησκευτικὴ παράδοσις, εἶναι τὸ μάνα ἀπὸ τὸ ὁποῖον τρέφεται καὶ πορεύεται πρὸς τὰ ἱστορικά του πεπρωμένα ἕκαστος λαός. Καὶ αὐτὸ παρατηροῦμεν ὄχι μόνον εἰς πάντα λαὸν καὶ πᾶν ἔθνος, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶσαν φυλετικὴν ὁμάδα.

Δὲν ὑπάρχει φυλὴ εἰς τὸν κόσμον μικρὰ ἢ μεγάλη, ἡ ὁποία νὰ μὴ ἔχῃ τὰς φυλετικάς της παραδόσεις, ἐθνικὰς καὶ θρησκευτικάς, αἱ ὁποῖαι νὰ μὴ ἀποτελοῦν καὶ τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς μετέπειτα ἱστορίας της. Εἰς τὸν Ὅμηρον βλέπομεν ὅτι οἱ διάφοροι ἥρωες, Ἀχιλλεύς, Ἀγαμέμνων, Ὀδυσσεύς, Νέστωρ κ.λ. ἀντιπροσωπεύουν καὶ μίαν φυλετικὴν ὁμάδα, ἀλλὰ ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς Ἑλλάδος, ὅπως τὰ διεμόρφωσεν ἡ παράδοσις.

β) Τοῦ «μακεδονικοῦ» λαοῦ τῶν Σκοπίων, ποῦ κεῖται ἡ μυθικὴ ἀρχή, ἡ φυλετικὴ παράδοσις; Καὶ ὅμως ἄνευ τῶν παραδόσεων τούτων δὲν ὑπάρχει φυλετικὴ ὑπερηφάνεια, τὸ «ζῶν ὕδωρ», καὶ τότε οἱ λαοί, αἱ φυλαὶ ἀποθνήσκουν. Εἰς τὴν ἀρχαίαν Ρώμην, ὡς γνωστόν, οἱ δοῦλοι, διότι ἔχανον τὴν φυλετικήν των ὑπερηφάνειαν, ὅταν τοὺς ἔδερον οἱ κύριοί των, ἐκδικούμενοι κατέστρεφον τὰ δένδρα καὶ ἐβασάνιζον ἢ ἐφόνευον τὰ ζῶα των. Ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος μὲ φυλετικὴν ὑπερηφάνειαν ὄχι μόνον τοιαῦτα κακουργήματα δὲν κάμνει, ἀλλὰ ἀντιθέτως εἰς κάθε του ἐκδήλωσιν ὑπάρχει ἐντός του ἓν ἰδανικόν, μία ἀξιοπρέπεια. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀξιοπρέπεια δημιουργεῖ τοὺς ἥρωας τῆς ἱστορίας. Τὸ «μακεδονικὸν» Ἔθνος τῶν Σκοπίων ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ τοιούτους ἥρωας;

3. Ἡ ἱστορία οὐδέποτε ὡμίλησε περὶ «μακεδονικῆς» ἐπαναστάσεως, ὡς αὐτοτελοῦς ἱστορικοῦ φαινομένου καὶ εἰς οὐδεμίαν πηγὴν ἢ ἔργον ἱστορικόν, εἴτε ἑλληνικὸν εἴτε βουλγαρικὸν εἴτε σερβικὸν εἴτε ἄλλο, δὲν γίνεται λόγος περὶ τοιούτου ἱστορικοῦ φαινομένου.

α) Βεβαίως ἡ ἱστορία καὶ τῶν τριῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς, οἱ ὁποῖοι εἶχον καὶ περιοχὰς τῆς Μακεδονίας, θὰ ὁμιλήσῃ καὶ περὶ πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἐν Μακεδονίᾳ, ἀλλὰ αὗται θὰ εἶναι συνάρτησις τῶν ἐθνικῶν των ἐπαναστάσεων, (Πρβλ. ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ τὰ ὑπὸ τῆς παρούσης ἱστορίας μνημονευόμενα τοπικοῦ χαρακτῆρος κινήματα τοῦ Ραζλόγκου (1876), τῆς Κρέσνας (1878), τῆς Ἄνω Τζουμαγιᾶς (1902), τοῦ Κρουσόβου, τῆς Κλεισούρας καὶ τοῦ Νυμφαίου (Ilinden 1903).

β) Καὶ ὅμως ὁλόκληρος σχεδὸν ὁ δεύτερος τόμος τῆς ὑπὸ κρίσιν Ἱστορίας ἔχει ἀφιερωθῆ εἰς τὰ μνημονευθέντα κινήματα καὶ ἰδίᾳ τοῦ Ilinden, διὰ νὰ ἀχθῆ ὁ ἐρευνητὴς εἰς τὸ γενικὸν συμπέρασμα ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ παρόντος ἔργου δὲν εἶναι ἡ ἐξιστόρησις, ἀλλὰ ἡ μυθιστορηματικὴ καὶ φανταστικὴ μεγαλοποίησις ἀσημάντων γεγονότων. Ἡ εἰκὼν αὕτη παρέχεται ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ β' τόμου, μὴ ἐξυπηρετοῦσα τὴν ἀλήθειαν γενικῶς, ἀλλ' οὔτε καὶ αὐτοὺς τούτους τοὺς σκοποὺς τῆς Ἱστορίας τῶν Σκοπίων.

4. Ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ β' καὶ γ' τόμου τῆς ὑπὸ κρίσιν Ἱστορίας διακρίνεται καὶ ἐκφράζεται μὲ ὡμὸν τρόπον τὸ πάθος τῶν συγγραφέων πρὸς ὅ,τι ἑλληνικόν, σερβικὸν καὶ κυρίως βουλγαρικόν· δι' ὃ ἥκιστα παρέχει τὴν ἐντύπωσιν ἀντικειμενικοῦ ἔργου, τοσοῦτον μᾶλλον, καθ' ὅσον εἷς τινας ἐκτιθεμένας θεμελιώδεις ἀρχὰς οὐδεμία παραπομπὴ γίνεται διὰ τὴν ἀξιολόγησιν καὶ ἐκτίμησιν τούτων: ἐὰν δηλαδὴ αὗται εἶναι προσωπικαὶ γνῶμαι τοῦ συγγραφέως ἢ συμπεράσματα, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν. Οὕτω εἰς τὸν μελετητὴν δημιουργεῖται, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἡ ἐντύπωσις ἀνεπαρκοῦς ἐπιστημονικῆς βάσεως τοῦ ἔργου.

5. Ἀλλά, ἐὰν ἀπομονώσῃ τις τὰς ὑπερβολάς, τὰς ἀντιφάσεις καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐμπαθείας, ποὺ παρασύρουν ἀκόμη καὶ τὸν κριτὴν τοῦ ἔργου, δὲν γεννᾶται ἀμφιβολία ὅτι ἡ Ἱστορία αὕτη ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ἀρκετὰ νέα στοιχεῖα, ἰδίᾳ εἰς τὸν γ' τόμον, τὸ περιεχόμενον τοῦ ὁποίου ἀντικατοπτρίζει τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς Λ.Δ. τῶν Σκοπίων. Ἐνταῦθα ἀξίζει νὰ ἐξαρθῆ τὸ πνεῦμα τῆς συλλογικῆς ἐργασίας ὅλων τῶν πνευματικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν δυνάμεων τῶν Σκοπίων διὰ νὰ δώσουν εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐπιστήμην τὸ παρὸν τρίτομον ἔργον, μὲ ἀρίστην καλλιτεχνικὴν ἐκδοτικὴν ἐμφάνισιν.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ